

"Subjekt, predikat, objekt"

Om makt, kjønn og kjærlighet i Lena Anderssons

Egenmäktigt förfarande (2013)

Johanne Walle Jomisko de Figueiredo

NOR4395 - Masteroppgave i nordisk, særlig norsk
litteraturvitenskap

Institutt for lingvistiske og nordiske studier (ILN)

Det humanistiske fakultet

UNIVERSITETET I OSLO

Høst 2017

"Subjekt, predikat, objekt"

Om makt, kjønn og kjærlighet i Lena Anderssons Egenmäktigt förfarande (2013)

"När hon ätit upp och diskat porslinet la hon en lapp i kylskåpet med en av språkets vanligaste kärleksförklaringar. Subjekt, predikat, objekt."
Lena Andersson, *Egenmäktigt förfarande* (2013, 92)

© Johanne Walle Jomisko De Figueiredo 2017

"Subjekt, predikat, objekt". *Om makt, kjønn og kjærlighet i Lena Anderssons Egenmäktigt förfarande (2013)*

Johanne Walle Jomisko De Figueiredo

<http://www.duo.uio.no>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne oppgaven er en analyse av Lena Anderssons *Egenmäktigt förfarande* (2013), og en undersøkelse av romanens fremstilling av en asymmetrisk kjærlighetsrelasjon. Analysen har tre formål. Først drøftes romanens fremstilling av kjærlighet, med utgangspunkt i Christian Refsums lesning av romanen i boken *Kjærlighet som religion* (2016), og Roland Barthes' "kjærlighetsleksikon" *Fragments d'un discours amoureux / Fragmenter av kjærlighetens diskurs* (1977/2000). Ved hjelp av Barthes' teori undersøker jeg kjærlighetsbegrepet, hvordan forelskelsen utspiller seg hos den litterære hovedkarakteren, og hva det betyr for hennes karakteristikk og romanens handlingsforløp. Videre undersøker jeg hvordan maktkampen mellom hovedkarakterene utspiller seg, og om rollene som offer og bøddel er så svart/hvitt som noe av resepsjonen har antydnet. Jeg ser på sammenhengen mellom makt, ansvar og bevissthet, og drøfter hvorvidt maktkampen som utspiller seg er et resultat av overgrep, skjevhet eller tilfeldighet. Videre undersøker jeg sammenhengen mellom kjønn og makt i kjærlighetsrelasjoner, både ved å vise til forskning på biologisk kjønn og forelskelse, og ved å knytte an til Simone de Beauvoirs teori om sosialt konstruert kjønn og kjønnsmessig undertrykkelse i relasjoner fra *Le deuxième sexe / Det annet kjønn* (1949/2000). Dette fører til en ekskurs til Knut Hamsuns *Pan* (1894), for å undersøke den mannlige forelskelsen. Til sist drøfter jeg om kjærlighetsrelasjonen, maktkampen og resepsjonen av boken kan knyttes til etablerte tanker om kjønn, makt og kjærlighet, og hvorvidt romanen utfordrer eller bekrefter disse.

Forord

Ideen om å skrive en masteroppgave om *Egenmäktigt förfarande* oppstod på Lillehammer i mai 2015, under Norsk Litteraturfestivals festaften. Lena Andersson ble intervjuet av Kjersti A. Skomsvold. Jeg hadde lest romanen, og var veldig begeistret for den. Samtalen var med på å gjøre meg bevisst på hvor mange lag romanen er bygd på, hvor mye ironi, sårhet, humor, tvetydighet og politisk kraft som befinner seg mellom linjene. Neste gang jeg så Andersson på scenen, var i samtale med Christian Refsum og Selma Lønning Aarø, på Litteraturhuset i Oslo 16. November 2016. Da hadde jeg allerede valgt romanen, men famlet etter en teoretisk retning. Refsums akademiske tilnærming til stoffet møtte motstand hos Andersson, men hos meg vekket den likevel et ønske om å gå dypere inn i romanen, og teoretisere rundt relasjonen den baserer seg på. Christian Refsum fortjener derfor en takk, for å ha inspirert og utfordret meg i valg av problemstilling. Det gjør også min kunnskapsrike veileder Sissel Furueth, som hjalp meg med å avgrense og konkretisere en i utgangspunktet bred og famlende problemstilling. Takk for streng, men motiverende veiledning, samt fleksibilitet og tålmodighet! Jeg vil også takke mamma, som har hjulpet meg med å tenke når tankene har stått helt stille, og oppmuntret meg når motivasjonen har vært på bunnen. Min siste takk går til Lena Andersson, for å stille viktige og vanskelige spørsmål, som beriker og utfordrer forholdet mellom litteratur og samtid.

Innholdsfortegnelse

1	<i>Egenmäktigt förfarande: En roman om kjærlighet?</i>	0
1.1	Innledende ord	0
1.2	Om romanen	1
1.3	Resepsjon	3
1.4	Teori og metode	7
2	Kjærlighetens diskurs	10
2.1	Fragmenter av kjærlighetens språk	10
2.2	Eros, agape, filia og storge	14
2.3	Kjærlighetens labyrint.....	18
3	Makt, kjønn og ansvar	20
3.1	Fase 1: En maktrelasjon etableres	21
3.2	Fase 2: Hvem må stilles til ansvar?	22
3.3	Fase 3: Den svakes makt.....	24
3.4	Frigjørelsen	26
3.5	Kjønn og forelskelse	28
3.6	Romantisk hekt	30
3.7	Kjærlighet som biologi.....	33
3.8	Den elskende kvinnen.....	35
3.9	Den elskende mannen.....	38
3.10	Ansvar for eget liv.....	44
4	Et transcendentert subjekt	46
4.1	Styrke i underkastelsen.....	46
4.2	Det kvinnelige perspektivet.....	48
	Litteraturliste	50

1 *Egenmäktigt förfarande*: En roman om kjærlighet?

1.1 Innledende ord

I boken *Kjærlighet som religion* (2016) har litteraturprofessor Christian Refsum gjort en lesning av Lena Anderssons *Egenmäktigt förfarande* (2013). Her gjør han rede for relasjonen som oppstår, utspiller seg og tar slutt mellom Hugo og Ester, romanens hovedpersoner. Et av Refsums sluttpunkter er at romanen kanskje ikke egentlig handler om kjærlighet, men snarere om "forelskelse som besettelse", og at ordet pasjon er mer treffende (2016, 55). Men hva skiller egentlig kjærligheten fra forelskelsen, lidenskapen og besettelsen? At kjærligheten kommer i mange former, er et utgangspunkt for Refsums bok. Han skriver at «Romanen er en sterk beskrivelse av forelskelsens ulike faser, av forsmådd kjærlighet og ikke minst av håpet som en innskytelse som fengsler individet i en underdanig og ulykkelig situasjon" (2016, 54). I romanen oppfatter Ester seg selv som dypt forelsket, og hun definerer følelsene sine som kjærlighet. Hvorfor leser Refsum det som noe annet?

I *Egenmäktigt förfarande* møter vi Ester Nilsson, som blir hodestups forelsket i kunstneren Hugo Rask. Til tross for at forelskelsen synes å være ensidig, gir ikke Ester opp. Hun analyserer Hugos ord og handlinger, i håp om at forelskelsen egentlig er gjensidig, eller at den en dag kan bli det. I resepsjonen står Esters følelser i sentrum. Hun er den forelskede, irrasjonelle kvinnen. Leseren ler av henne og syns synd på henne. Noen kjenner seg igjen i henne, andre distanserer seg fra henne, og karakteriserer henne som gal eller besatt. Men hva kjennetegner denne galskapen? Romanen leker med offerrollen, og stiller spørsmål ved makt og ansvar. For om det oppstår en galskap, hvem har ansvar for den? Hvem vekker den til live og opprettholder den? Forelskelsen opprettholdes av håpet, men dette håpet oppstår ikke helt av seg selv. Hugo gjør og sier ting som nærer håpet, og signalene er tvetydige. Relasjonens balanse avhenger av et maktspill.

Romanen leses gjerne som en tragikomisk kjærlighetshistorie, og har blitt sammenlignet med Hamsuns kjærlighetsromaner og med Goethes *Unge Werthers lidelser*. Men her får vi historien fortalt gjennom en kvinnes perspektiv, i et nøkternt, analytisk og intellektuelt språk. Som karakter er Ester sterk, intellektuell, selvstendig, moderne og fornuftig. I forelskelsens rus overgir hun kanskje mye av seg selv, men er gjør overgivelsen henne svak? Flere har kommentert det uforståelige ved Esters forelskelse. Der Ester virker

intellektuell, er Hugo oppblåst og banal. Er hun et offer for Hugos spill, eller er hun bare svak og irrasjonell? Ester faller for Hugo, og dette fallet er også tilsynelatende et fall fra sterk til svak. Dette fallet leser jeg som en kommentar til et samfunn som framstår som likestilt, både i det relasjonelle, og til dels i det offentlige, men som likevel preges forutinntatte holdninger knyttet til roller og makt. Måten Esters intense forelskelse har blitt lest, sier noe om hvilke perspektiver vi som lesere følger, hvilke vi motsetter oss, og hvilke vi trenger flere av. Ut fra Esters perspektiv undersøker Andersson maktbalansen i relasjoner, uten å nødvendigvis definere dem. For er det sånn at selv den sterke, likestilte kvinnen kan gjøres svak av en mann, bare han vet å spille kortene sine riktig? Og er det å falle for en mann et tegn på svakhet? I denne romanen utfordres maktbalansen, og rollene som offer og gjerningsmann diskuteres.

I det følgende ønsker jeg først å drøfte romanens fremstilling av kjærlighet, og undersøke hvordan kjærligheten blir et maktmiddel. Makt preger romanen både internt, i Ester og Hugos relasjon, og eksternt, i diskusjonen som fulgte utgivelsen. Jeg vil støtte meg til Roland Barthes' *Fragmenter av kjærlighetens diskurs* (2000)¹, for å undersøke kjærlighetsbegrepet, og studere hvordan forelskelsen utspiller seg hos den litterære karakteren. Videre vil jeg undersøke maktforholdet mellom Ester og Hugo, og om rollene som offer og bøddele er så svart/hvitt som noe av resepsjonen har antydnet. Ved hjelp av Simone de Beauvoirs *Det annet kjønn* (2000)² ønsker jeg å avdekke om det eksisterer en kjønnspektiv i relasjonen, og undersøke forholdet mellom kjønnsmakten og den relasjonelle makten – kjærlighetens maktstruktur. I denne drøftingen ligger også en problematisering av forholdet mellom det sosialt konstruerte kjønn og det biologiske kjønn. Avslutningsvis vil jeg diskutere om maktbalansen og ansvar kan forskyves, og hvilke faktorer som påvirker denne forskyvningen. Til sist vil jeg drøfte hvorvidt resepsjonen kan være farget av en patriarkalsk lesemaner som påvirker hvordan en forelsket kvinne som Ester blir lest og diskutert, og om en feministisk lesning vil fungere styrkende eller umyndiggjørende på romanens hovedperson.

1.2 Om romanen

Den svenske forfatteren og journalisten Lena Margareta Andersson (født 1970) debuterte i 1999 med boken *Var det bra så?* I 2013 utkom *Egenmäktigt förfarande* på det svenske

¹ Originaltittel *Fragments d'un discours amoureux*. Først utgitt på fransk i 1977. Jeg siterer fra Knut Stene-Johansens oversettelse fra 2000..

² Originaltittel *Le deuxième sexe*. Først utgitt på fransk i 1949, revidert i 1976. Jeg siterer fra Bente Christensens oversettelse fra 2000.

forlaget Natur & Kultur. Året etter ble den norske oversettelsen utgitt på Gyldendal. Den ble oversatt av Knut Johansen, og fikk tittelen *Rettsstridig forføyning*. I 2014 kom *Utan personlig ansvar*, som er en frittstående oppfølger (også oversatt til norsk). I bøkene blir hovedpersonen Ester Nilsson hodestups forelsket i først Hugo Rask, deretter Olof Sten. I begge tilfeller er forelskelsen intens og mer eller mindre ugjengjeldt. Ester blir oppslukt av forelskelsen, og fortapes i selvbedrag og innstendig analyse av tekstmeldinger, utsagn og handlinger. Jeg vil konsentrere analysen rundt *Egenmäktigt förfarande*, men mye vil være sentralt for *Utan personlig ansvar* også. Selv om begge handler om kjærlighet, kjønn, relasjoner og makt, mener jeg signalene Hugo Rask gir er mer tvetydige, og at kjærlighetsrelasjonen fremstår enda skjevare i *Egenmäktigt förfarande*.

Romanens hovedperson er Ester Nilsson. Hun er poet og essayist, lever med kjæresten Per i Stockholm, og anser seg selv som et fornuftig og rasjonelt menneske. En dag blir hun tilbudt å holde et foredrag om kunstneren Hugo Rask. Under forberedelsen oppdager Ester at hun utvikler et slags åndelig slektskap med Hugo. Når hun holder foredraget, befinner Hugo seg blant publikum, og etterpå møtes de for første gang. Møtet utvikler seg til en relasjon som viser seg å bety mye mer for Ester enn det gjør for Hugo. Noen måneders vennskap utvikler seg til et kortvarig seksuelt forhold, etterfulgt av måneder med venting, tvetydig kommunikasjon og kjærlighetssorg. Ester er forelsket i Hugo, men etter de har hatt samleie trekker han seg unna. Forelskelsen går over i noe som ligner besettelse, som dels dreier seg om et ønske om å tilbringe tid med Hugo, bli elsket av ham, og dels et ønske om bekreftelse på at det de hadde sammen, betydde noe, at det var noe mer enn bare sex. Hugo gir henne små glimt av håp, akkurat nok til å holde forelskelsen i live, og store deler av romanen skildrer Esters venting, håp og forvirring.

Anderssons stilistiske valg underbygger romanens tematikk: Intensiteten kommer til uttrykk gjennom Ester, mens fortellerstemmen opprettholder både en ironisk distanse, en ambivalens og et alvor, som kontinuerlig kaster lys over Esters tanker og handlinger. Denne fortellerteknikken er med på å gjøre boken flertydig, da den lar Esters innstendige stemme blande seg med en slags "fornuftens stemme", som også formodentlig ligger nærmere leseren. Esters stemme er den forelskedes stemme, fortellerens stemme er alle andres. Boken er en tredjepersonsfortelling, og vi sanser og opplever gjennom Ester. Det gir et innblikk i hennes lidelse, og gjør at vi lettere identifiserer oss med henne. Fortelleren er distansert og allvitende, i hvert fall nok til å trekke seg unna og reflektere over Esters tankeprosesser. I noen tilfeller utleverer også fortelleren hovedpersonen sin, og gjør narr av henne. Ester blir den håpløst irrasjonelle forelskede, mens fortelleren er noe bedrevitende: Sammen med leseren og Esters

venninner, kalt *väninnekören*, vet den at dette ikke ender godt. Esters refleksjoner, argumentasjon og fantasi styrer mye av handlingen. Romanens øvrige persongalleri består av Hugo, *väninnekören*, Esters kjæreste Per, og noen av deres kolleger/bekjente, som Hugos kompis Dragan og assistenten Eva-Stina.

Tittelen *Egenmäktigt förfarande* er hentet fra lovverket, Sveriges Rikes lag, kap. 8, paragraf 8., og lyder slik: «Den som ... olovligen tager och brukar eller eljest tillgriper något, dömes för egenmäktigt förfarande ...» (Andersson 2013, s. 5). Det dreier seg om å ta noe mot noens vilje, et maktovergrep. Sammenstillingen kjærlighet/makt er både et underliggende tema i romanen og et samtaletema under møtene mellom Ester og Hugo. Boken har skarpe betraktninger om kjønn, og analyserer og drøfter kjærlighet og relasjoner på intellektuelt og engasjerende vis. Etter min mening er det likevel makt som er bokens kjernetematikk. Makt er et sentralt aspekt ved kjærligheten, og selv den sterkeste blir maktesløs under gitte omstendigheter. Undertittelen «en roman om kärlek» er beskrivende for bokens intensjon. Det er ingen kjærlighetsroman, men en roman som problematiserer hva kjærligheten gjør med et menneske.

1.3 Resepsjon

Egenmäktigt förfarande fikk en del omtale i pressen da den ble utgitt, særlig i Sverige. Den ble anmeldt av landets største aviser og bokbloggere, og ble gjenstand for debatt i pressen. Omtalen var for det meste positiv. Anmelderen i *Dagens Nyheter* mener at det er en bok det er all grunn til å mislike, og at det er nettopp derfor den er så interessant: "Den förställer sig inte ett ögonblick, den lämnar med sin borrhande envetenhet aldrig läsaren i fred med sina illusioner" (Schwartz 2013). I *Göteborgsposten* roser anmelderen Anderssons saklige tone, "som om författarrösten får bära det rationella synsätt som Ester alltmer förlorar. Det är en utmärkt utgångspunkt för både idémässiga klarlägganden kring kärlekens natur men också för att beskriva känslor" (Almestad 2013). Da Andersson vant Augustprisen for romanen i 2013, var juryens begrunnelse følgende:

Subjekt, predikat, objekt. Syntaxen må vara simpel, men Lena Andersson ger språkets vanligaste kärleksförklaring en betydelsefull inre grammatik. Romanen 'Egenmäktigt förfarande' är en allvarsam lek där Ester och Hugo möts i ett tidlöst drama om passion och makt, frihet och förnuft, som författaren inte bara gestaltar utan rentav dissekerar. Med kärv humor och enastående precision blottlägger Lena Andersson förälskelsens systematiska självbedrägeri (augustpriset.se, 2013).

Juryen vektlegger altså Anderssons humor og presisjon, og hennes evne til å dissekere makt, lidenskap, frihet og fornuft. Romanen ble også dramatisert og satt opp på Scalateateren i

Stockholm. Stykket ble regissert av Eva Dahlman, og hadde premiere januar 2017. Det mottok for det meste gode anmeldelser, men fikk kritikk for å mangle romanens dybde. Blant annet skriver *Svenska Dagbladets* anmelder at "På Scala blir romanen en lettsam skröna om män, kön och narcissism" (Ring 2017).

Egenmäktigt förfarande er også en av mange skjønnlitterære romaner som har blitt lest som «virkelighetslitteratur», et begrep som var under debatt da boken ble utgitt, og som fortsatt er det. I et intervju i *Svenska Dagbladet* sier Andersson at *Egenmäktigt förfarande* i stor grad baserer seg på egne opplevelser (Svanell 2013). Likevel har hun skapt et skille mellom seg selv og Ester, ved å velge romansjangeren, og ved å unngå å skrive i jeg-form. I debatten som fulgte romanen har også karakteren Hugo Rask vært under debatt i forbindelse med virkelighetsbegrepet. Etter en del spekulasjon fra pressen, uttalte filmregissøren Roy Andersson i et intervju med bladet *Fokus* at karakteren Hugo Rask var basert på ham. Andersson og Andersson har tidligere hatt et forhold, mange år før romanen ble skrevet. Regissøren fortalte *Fokus* at han ble "lätt chockad" over å bli skrevet om: "[...] det var ubehagligt. Jag hade aldrig kunnat föreställa mig att hon skulle skriva om det. Jag hade inte uppfattat att relationen var så allvarlig" (Björk 2014). Ifølge Lena Andersson stemmer ikke dette. I SVT's program "Babel" står hun fast ved at Hugo er fiktiv: "Jag har ju skrivit fiktion och det har jag sagt från början och jag har vidhållit det. Så han är inte Hugo Rask utan det är Hugo Rask som är Hugo Rask" (Paterson 2014).

Hvorvidt Hugo skal leses som Roy Andersson eller Hugo Rask, er ikke særlig relevant i min analyse. Det er likevel interessant å se hvordan den litterære karakteren skapte debatt i både svensk og senere norsk presse, som et eksempel på "kulturmannen"³. Ifølge litteraturkritiker Åsa Beckman utgjør Hugo Rask «ett praktexemplar på en kulturman». I *Dagens Nyheter* skriver Beckman at kulturmannen lever for kunsten: «Hans lyskraft blir därför stor, som alla som är hängivna en uppgift, och han har därför åtnjutit stor respekt i offentligheten» (2014). Debatten om kulturmannen er relevant fordi den understreker hvordan romanen også blir lest som en maktanalyse. Ester og Hugos relasjon har i resepsjonen også blitt en kommentar til kultursjiktet, som romankarakterene også befinner seg i. Videre har den blitt lest som et feministisk innlegg, særlig av forfatter og litteraturviter Ebba Witt-Brattström. I debattinnlegget "Skammen är inte kvinnans", fra *Dagens Nyheter*, skriver Witt-Brattström om *Egenmäktigt förfarande*, og kaller den et "storartat inlägg i kampen mellan feminism och

³ Begrepet ble etablert i den svenske avisen *Dagens Nyheter* i april 2014 av Åsa Beckman. Ifølge Beckman er kulturmenn narcissister og selvforklarte genier, med en forkjærlighet for kvinner og en aversjon mot monogami (Beckman 2014).

sexual-radikalism" (2014). I innlegget ser Witt-Brattström Ester Nilssons "försvar av sin kropp som ett ord i rätan tid när övergrepp mot kvinnor möts med friande domar". Tittelen "Egenmäktigt förfarande" handler som nevnt om å ta noe fra noen, bruke det uten å eie det, og ifølge Witt-Brattström er det kroppen det dreier seg om for Ester, det at Hugo Rask ligger med henne, uten å ville ha en relasjon. Ifølge Witt-Brattström kan boken leses som et viktig innlegg i debatten om den ubeskyttede kvinnekroppen i en tid hvor seksual-radikalismen råder. Hugos avvisning av relasjonen med Ester etter samleiet blir sammenlignet med et overgrep. Ifølge Witt-Brattström uttrykker boken et viktig standpunkt, nemlig at det ikke er kvinnen som skal skamme seg, men mannen som ikke forstår at han må ta ansvar for sine seksuelle handlinger (2014). Witt-Brattströms innlegg skapte debatt, og ble møtt av motreaksjoner, hvor Witt-Brattström ble kritisert for å ha en "gammelfeministisk" holdning, blant annet av Gunilla Brodrej i *Expressen* (2014). Hun kan også kritiseres for å likestille frivillig sex hvor partene har forskjellige forventninger med seksuelt overgrep.

I Norge ble *Egenmäktigt förfarande* godt mottatt av kritikere i blant annet *Aftenposten*, *NRK*, *Morgenbladet*, *Dagsavisen* og *VG*. Anmelderne var henholdsvis Ingunn Økland, Knut Hoem, Margunn Vikingstad, Gerd Elin Stava Sandve og Knut Faldbakken, som alle var begeistret. Hoem og Økland anmeldte den svenske originalutgaven, i forbindelse med utdelingen av Augustprisen. Økland kalte boken en "tragikomisk analyse av den syke dynamikken i et revnende kjærlighetsforhold" (2014), mens Hoem mener romanen er "svært overbevisende", og at den nesten kunne vært en "slags lærebok i forelskelsens metafysikk, hadde det ikke vært for at de to hovedpersonene hele tiden forstyrret de interessante resonnementene med masse handling" (2014). Vikingstad anmeldte den norske oversettelsen, i likhet med Sandve og Faldbakken, som også var positive. I *Morgenbladet* skrev Vikingstad at Andersson "demonstrerer eit råkande ironisk innsyn i det irrasjonelle menneskehjartet", og at romanen er "verkeleg bra [...] særleg på grunn av Anderssons lett distanserte, men på same tid kjappe, lette og varme blick på hovudpersonen" (2017). I Norge ble boken også trukket fram i debatten om "kulturmannen", men ikke i like stor grad som i Sverige. Det er verdt å merke seg at de fleste anmeldere leser romanen som en roman om kjærlighet. Det nyanserer påstanden om at Esters forelskelse ikke tas på alvor. Ut fra primærresepsjonen er dette i høyeste grad en roman om kjærlighet, mens de akademiske og politiske lesningene (som vi finner hos Refsum og Witt-Brattström) definerer det annerledes.

Egenmäktigt förfarande har blitt et studieobjekt innenfor flere fagfelt. Den troverdige relasjonen som fremstilles, gjør romanen relevant og interessant for de som jobber med for eksempel relasjonspsykologi og parterapi. Psykolog og skribent Sissel Gran har skrevet flere

essays for *Morgenbladet*, hvor hun blant annet bruker Ester og Hugo som eksempel materiale, og knytter dem opp mot pasientsituasjoner og diagnoser. I essayet "Hard mot de harde" (*Morgenbladet* 16. oktober 2015) skriver Gran om *Egenmäktigt förfarande*, oppfølgeren *Utan personligt ansvar* og *All min forakt* av Berit Hederman. Bøkene har til felles en hovedkarakter som rammes av det Gran kaller *romantisk hekt*. Gran har sammen med Nora Skaug utgitt boken *Hekta på et håp om kjærlighet* (2010)⁴, som handler om nettopp dette. Her presenterer hun fenomenet romantisk hekt, og knytter det opp til sin erfaring med pasienter. Nora Skaug, som tidligere har vært et offer for romantisk hekt, brukes som *hovedcase*. Ifølge Gran er romantisk hekt når noen bevisst eller ubevisst benytter seg av diverse teknikker, og gjør noen hekta. Hekt ligner på forelskelse, men kjennetegnes ved at *hekteren*, personen som holder en forelsket person på kroken, veksler mellom varm og kald, og holder oppe håpet hver gang den hektede nærmer seg fri. Gran utnevner selv Ester som et typisk eksempel på en hekta person. Jeg vil senere drøfte hvorvidt Grans teori er holdbar for Esters situasjon.

I psykologitidsskriftet *Speilvendt* skriver psykologistudent Kjetil Strømme Jørve om Lena Anderssons andre roman om Ester Nilsson, *Utan personligt ansvar*, og kobler den opp mot begrepet kjærlighetsavhengighet. Jørve skriver om romantisk hekt, avhengighetsatferd og tilknytning, og refererer blant annet til den danske psykoterapeuten Vitha Weitemeyer, som argumenterer for at den etablerte diagnosen *avhengighetssyndrom*, som i utgangspunktet er knyttet til misbruk av substanser, har mange paralleller til kjærlighetsavhengighet (Jørve 2017). Dette kobler han opp mot Ester Nilsson, som han leser som et godt eksempel på en som fanges i den altopplukende forelskelsen. Jørve mener Anderssons *Utan personligt ansvar* mer enn noe annet skjønnlitterært verk "makter å fange essensen i det komplekse fenomenet som kan kalles kjærlighetsavhengighet" (2017).

Den litteraturvitenskaplige resepsjonen av foreløpig begrenset. I Sverige finnes en bacheloroppgave (C-uppsats på svensk) med tittelen "*Egenmäktigt förfarande* som bilderbok – Om bilderbokens möjlighet att tilltala olika åldersgrupper". Oppgaven, som er skrevet av Elin Johansson ved Umeå universitet i 2016, tar først og fremst for seg bildeboken som sjanger, med bruk av romanen som eksempel materiale. Johansson gjør rede for romanens tematikk og handling, men oppgaven tar først og fremst for seg uttrykk og målgrupper⁵. I

⁴ Jeg siterer fra den heftede utgaven, som ble utgitt i 2011.

⁵ Johansson undersøker hvorvidt tematikken i *Egenmäktigt förfarande*, som hun anser som voksen, er overførbart til billedboken. Hun gjør et litterært eksperiment hvor hun omformer romanen til en billedbok inspirert av Gunilla Bergströms bøker om Alfons Åberg (Albert Åberg). Målet er å undersøke "hur bilderbokens samtidiga tilltal kan användas för att göra en berättelse som ursprungligen är skriven för vuxna tillgängligt även för barn. (2016, s. 2).

Norge har som nevnt Christian Refsum, professor i allmenn litteraturvitenskap ved Universitetet i Oslo, brukt *Egenmäktigt förfarande* som studieobjekt i boken *Kjærlighet som religion* fra 2016. I boken drøfter Refsum tradisjonelle tilnærminger til studiet av kjærlighet, blant annet gjennom de greske begrepene *eros*, *agape*, *filia* og *storge*. I tillegg presenterer han sosiologiske og filosofiske bidrag, og tar for seg kjærlighetens former og muligheter i flere bøker, filmer og tekster. Refsum bruker Anderssons roman som et eksempel på en fremstilling av forelskelse. I neste kapittel vil jeg presentere Refsums utredning om kjærligheten og hans lesning av Lena Andersson.

Både Refsum og Gran leser Anderssons roman som et studium i henholdsvis forelskelse og romantisk hekt, og begge antyder at den ikke egentlig handler om kjærlighet. Deler av resepsjonen fokuserer på Esters irrasjonalitet, besettelse, og hennes tragikomiske analyse av alt Hugo sier og gjør – hennes galskap i kjærlighetens navn. Fokuset er naturlig nok på Ester, da synsvinkelen ligger hos henne, men den reflekterende fortelleren har et analytisk blikk på situasjonen. Ester er forelsket, men relasjonen handler ikke bare om henne. Esters forelskelse vekkes og opprettholdes av Hugo. Jeg savner derfor en dypere analyse av maktspillet som foregår dem imellom.

1.4 Teori og metode

Refsum er inne på maktspillet, idet han siterer Roland Barthes, som hevder at det i en kjærlighetsutsigelse alltid vil være en skjevhet. Jeg mener Barthes' teori utfordrer og utvider Refsums posisjon ved å vise at kjærligheten ikke så enkelt lar seg fange i en kategori, at kjærligheten eksisterer om den er ensidig eller ikke, i sin egen diskurs. *Fragmenter av kjærlighetens diskurs* rommer en behandling av makt, nærmere bestemt makten som tildeles den forelskedes kjærlighetsobjekt som følge av underkastelsen. Barthes utformer en slags grammatikk for forelskelsens språk, og viser hvordan kjærlighetens psykologi kan komme til uttrykk. Teorien bidrar til å utvide og utfylle det som er skrevet om *Egenmäktigt förfarande*, og vise hvorfor det er mangelfullt.

I avhandlingen ønsker jeg å vise hvordan Anderssons kjærlighetsfremstilling gjør en dyptgående analyse av makt i relasjoner, og hvordan Esters perspektiv, som fungerer både provoserende og bekræftende for lesere og anmeldere, utfordrer både hva en offerrolle kan innebære, og hvordan "offerets" historie fortelles. Som et motsvar til enkeltes fokus på Esters irrasjonalitet og besettelse, vil jeg først vise hvordan Esters handlinger og karaktertrekk kan forklares ut fra et kjærlighetsmotiv. Jeg vil undersøke maktens rolle i denne kjærligheten,

fordi jeg mener den spiller en større rolle hos Ester enn hva som tidligere er antydnet, og at den også kan virke i hennes favør. Det er bred enighet om at romanen utforsker forelskelsens psykologi. Ester er beskrevet som en besatt, en som handler mot all fornuft. Er forelskelsens psykologi galskapens psykologi? Hvordan kan den ramme et fornuftig menneske så hardt, når den framstår så ufornuftig utenfra? Det paradoksale er at denne ufornuften tross alt fremstår så fornuftig i den forelskedes sinn. Refsum trekker i sin lesning fram håpets rolle (2016, 54). Oppstår dette fengslende håpet av seg selv? Hva er det som nærer forelskelsen? Håpet blir et drivstoff, som fører Ester lenger og lenger inn i forelskelsen og fanger henne i en slags syklus. Hun går fra å tro at Hugo er interessert i henne, til å vente, drømme og fortvile. Så sviner håpet, og hun begynner å forberede seg på den store erkjennelsen, at Hugo kanskje ikke elsker henne. Et lite tegn fra Hugo vekker igjen håpet, og prosessen starter på nytt.

Mitt hovedmål med avhandlingen er å avdekke hvordan Ester og Hugos kjærlighetsrelasjonen defineres av et maktspill mellom den som elsker og den som blir elsket. Makten ligger i språk og i handlinger, og gjennom en analyse av boken ønsker jeg å finne frem til hvordan denne makten oppstår, og hvilke konsekvenser den kan ha. Hos Barthes beskrives kjærlighetens diskurs som uferdig og kontekstuel avhengig, men han omtaler ikke makt som en eksplisitt del av kjærlighetens diskurs, og inkluderer den ikke som et eget fragment. Er altså makten noe som står utenfor kjærligheten, og samtidig farger og definerer den? Den er underliggende i flere av Barthes' fragmenter, men den blir ikke vektlagt. Er Ester og Hugos relasjon uløselig knyttet til makt? I så fall, hvordan fordeles makten, og hvilke faktorer spiller inn på denne fordelingen?

Første del av oppgaven er et forsøk på å kartlegge hvilket kjærlighetsbilde romanen tegner, for å bedre forstå karakterenes motivasjon og resepsjonens art. Før jeg nærleser romanen vil jeg etablere karakterenes, særlig Esters, motivasjon, og undersøke hvordan hennes driv og språk (som etter Barthes' begrep er kjærlighetens språk) underbygges av romanens form, noe som særlig blir tydelig i forholdet mellom forteller og hovedperson. Romanen består av hovedsakelig av fortellerens gjengivelse av Esters resonnement, der enkelte resonnementer nyanseres av fortellerstemmens ofte medfølende, andre ganger ironiske, kommentar. Fortellerformen underbygger et syn på kjærligheten som noe allment og individuelt, og noe logisk og høyst ulogisk, på samme tid. Dette synet kan vi gjenfinne hos særlig Barthes, men også Refsum. Etter å ha drøftet kjærlighetsbildet romanen fremstiller, vil jeg nærlese romanen, og undersøke hvordan maktbalansen kommer til syne. For å drøfte hvordan makt og ansvar reiser problemstillinger i kjærlighetsrelasjoner, vil jeg gjøre rede for en psykologisk tilnærming til kjærligheten, representert av Sissel Gran, med utgangspunkt i

hennes teori om romantisk hekt. Deretter vil jeg drøfte i hvilken grad kjønn spiller inn på maktbalansen. Kjønnaspektet er ikke problematisert hos Barthes og Refsum. For å undersøke hvordan kjønnsmakten kan spille inn på en kjærlighetsrelasjon, vil jeg gjøre rede for en biologisk og en filosofisk tilnærming til kjærligheten, representert av henholdsvis Helen Fisher, som er professor i biologisk antropologi, og Simone de Beauvoir.

I utvalget av kjønnsteori har jeg hentet inspirasjon fra emnet KVIK204 Litteratur og kjærlighet, som gikk ved UiB våren 2014. Det handler blant annet om hvordan fremstillinger av kjærlighet reiser spørsmålet om hva kjønn er og hvordan kjønnsrelasjoner kan tenkes. Her er særlig Simone de Beauvoirs teori relevant. I *Det annet kjønn* (1949) presenterer hun begrepene immanent og transcendent, som gjelder henholdsvis kvinnen (som er fanget som subjekt i immanensen) og mannen (som er transcendent, et frigjort subjekt). I romanen har Andersson valgt kvinnens perspektiv. Mye av resepsjonen, særlig den svenske aviskritikken, har handlet om kjønn. Ester Nilsson oppfyller flere forutinntatte forventninger som knyttes til en forelsket kvinne: Hun er klengete, nevrotisk og intens. Likevel vil jeg argumentere for at Ester ikke er immanent, men transcendent, som en kvinne faktisk kan være nesten 70 år etter de Beauvoirs utgivelse.

De Beauvoir drøfter også kvinnens rolle i et kjærlighetsforhold, og presenterer strukturer i mann-kvinne-relasjonen, som jeg mener belyser Anderssons roman, samtidig som de fører til nye spørsmål og nye problemstillinger. For å se disse problemstillingene fra et annet perspektiv, vil jeg gjøre en ekskurs, og flytte blikket over til en mannlig, forelsket karakter, nærmere bestemt Løytnant Glahn fra Knut Hamsuns *Pan*. Ut fra en kort sammenligning skal jeg undersøke hvordan maktstrukturer kan knyttes til kjønn, men også til kjærlighet i form av svakhet og hengivenhet. Mitt formål vil være å undersøke maktforholdet i en asymmetrisk kjærlighetsrelasjon, og diskutere hvorvidt maktstrukturene som avgjør forholdet mellom ansvarlig og offer kan knyttes til etablerte kjønnsstrukturer, og videre hvilken rolle forelskelsens psykologi spiller i disse strukturene. For å kunne utfordre de Beauvoir vil jeg altså vise til Helen Fisher. Hun baserer sin teori på sosialantropologiske undersøkelser, og tar utgangspunkt i at menn og kvinner er grunnleggende biologisk forskjellige, og at den forskjellen gjør at vi ter oss ulikt i kjærlighetsrelasjoner. Kan altså forskjeller i relasjoner sies å hvile på kjønn? I så fall, er det samfunnet eller biologien som har skapt kjønnsforskjellen? Selv om dette neppe kan besvares i denne analysen, kaster romanen lys over problemstillingen. Derfor er det nødvendig å ta stilling til dem, og undersøke hvilken holdning teksten kan sies å uttrykke.

2 Kjærlighetens diskurs

Egenmäktigt förfarande er en roman om kjærlighet. Den utforsker kjærligheten, analyserer dens natur og dens konsekvenser. I romanen utforskes kjærligheten på flere plan. På det innerste nivået ligger synsvinkelbærerens, Ester selv. Hun er den som best illustrerer den forelskedes selvbedrag, som innebærer en irrasjonalitet, en impulsivitet og en emosjonell berg-og-dalbane som rommer alt fra euforisk glede til dyp lidelse. På et ytre nivå ligger fortelleren, med en høyere bevissthet, som utleverer den forelskedes selvbedrag overfor leseren, og balanserer det. Fortelleren vet det Ester ikke vet, eller ikke tar innover seg, nemlig at hennes rasjonalisering og analysing mater selvbedraget, og drar henne inn i en ødeleggende prosess. Der Esters fornuftige resonnement styres av forelskelsen, har fortelleren et klarere, nøytralt blikk. På det ytterste nivået ligger forfatteren selv, som gjennom utformingen av romanen har forsøkt å si noe om kjærlighet. Nøyaktig hva kan det tenkes å være? Vi vet fra intervjuer at Andersson har mye sympati for hovedkarakteren sin. Men romanen har flere lag, som kan tolkes i ulike retninger. For å etablere hvilken rolle kjærligheten spiller i romanen, og i hvilken form den fremtrer for Ester, vil jeg ta utgangspunkt i Roland Barthes' *Fragmenter av kjærlighetens språk*, som tar for seg nettopp kjærligheten.

2.1 Fragmenter av kjærlighetens språk

Fragmenter av kjærlighetens språk (*Fragments d'un discours amoureux*) er en samling tekster av den franske litteraturteoretikeren, filosofen og semiotikeren Roland Barthes, som tar for seg kjærligheten og dens mange aspekter, som avhengigheten, galskapen, lengselen, sjalusien, henrykkelsen, omfavnelsen, forvirringen og bekreftelsen. Totalt inneholder den 88 fragmenter, som samler seg tematisk i små kapitler. Boken, som først ble utgitt på forlaget Editions du Seuil i 1977 (norsk oversettelse av Knut Stene-Johansen fra 2000), består av refleksjoner, utdrag av samtaler og sitater fra filosofi og litteratur. Særlig er Goethes roman *Den unge Werthers lidelser* fra 1774 sentral. Barthes tar utgangspunkt i ideen om kjærligheten som et språk, som tales av mange, men som likevel befinner seg i "den ytterste ensomhet" (2000, 5). Den forelskedes tale er et eget språk, en diskurs. Fremfor å beskrive forelskelsens diskurs, simulerer jeget den, skriver Barthes. Den forelskede *er* diskursen. Barthes kaller fragmentene bruddstykker av språk, som kan kalles *figureer* (s. 6). Begrepet brukes ikke i retorisk forstand, ikke som et skjema, men som en levende gest i kroppen:

"Figuren er det forelskede mennesket i aksjon". Bruken av et forelsket jeg som talende stemme i boken gjør fragmentene brokket og ufullstendige, fordi den forelskedes tanker er preget av en kode, som hver og én kan fylle med stoff ut fra sin egen historie (s. 7). Barthes' utsigelsespunkt er Den forelskede. Altså ligger kjærlighetens språk hos en forelsket. Dette tillater fragmentene å være selvmotsigende, ujevne og foranderlige.

Når Refsum foreslår at *Egenmäktigt förfarande* handler om forelskelse som besettelse, vil man kunne innvende at besettelse kun er ett fragment i diskursen, en figur, som den forelskede (i dette tilfellet Ester) fyller med mening og hengir seg til. Besettelse er ikke blant Barthes' fragmenter. Men galskap, avhengighet, angst og lengsel er det. Vil ikke det kunne være forskjellige ord for en lignende følelse? Om avhengighet skriver Barthes at det eksisterer et vasallforhold i kjærligheten, som forutsetter en bunnløs tomhet (s. 39). Avhengighet er ikke det samme som besettelse, men ligner i sin natur: Hugo er som dop for Ester, fraværet av ham skaper et tomrom i henne som hun higer etter å fylle. Slik en avhengig er besatt av å tilfredsstillende avhengigheten, er den forelskede besatt av en bekreftelse, for å fylle et behov. Barthes fremhever vasallforholdet, hvor den avhengige underkaster seg den elskede. Avhengigheten er frivillig:

Om jeg aksepterer min avhengighet, så er det fordi den for meg er et middel til å *gi uttrykk for mine krav*: På kjærlighetens område er ikke tomheten en "svakhet" eller noe "latterlig": Det er et sterkt tegn: Jo tommere det er, desto mer betydning får det, og desto mer hevder det seg som en kraft (s. 39-40).

Her er det særlig interessant at tomheten anses som en kraft, og ikke en svakhet. Vasallforholdet bygger i høyeste grad på makt. Underkastelsen er kanskje frivillig, men innebærer en overgivelse, som gir *lensherren* en enorm makt over den underkastede, forelskede *vasallen*. Men slik jeg forstå Barthes ligger det også en makt i frivilligheten, i det drastiske valget det å oppgi seg selv er.

Barthes knytter fragmentene til litteraturen, men han har et dobbelt blikk. Kjærligheten i livet former kjærligheten i litteraturen, og hvilken form den tar, bestemmes av den som taler. Idet forelskelsen inntreffer, har den forelskede allerede underkastet seg. Ifølge litteraturprofessor Knut Stene-Johansen, som omtaler Barthes' verk i en artikkel i *Ny Tid*, innebærer forelskelsen en tilstand hvor en både er fanget og i oppløsning: "Den forelskede hos Barthes er fanget i en evig fortvilelse, en udialektisk forelsket diskurs, der ordet diskurs nettopp oppløses i dis-kursus: løpende til og fra" (Stene-Johansen 2015). Denne fortvilelsen og oppløsningen finner vi hos Ester. Synsvinkelen ligger tett på hovedpersonen, men kjærligheten forklares av en allvitende forteller med et kjølig, analytisk blikk. Det analytiske

blikket skaper en viss avstand, men gir en type klarhet som igjen kan forsterke følelsen av gjenkjennelse – idet man ser Esters selvbedrag utenfra, tydeliggjøres kanskje mekanismer som går igjen hos den forelskede.

Påfallende mange av fragmentene Barthes presenterer, sammenfaller med Esters utsigelser og handlinger. Innledningsvis presiserer han: "Det er altså en forelsket som taler [...]" (2000, 13). Dette oppsummerer Barthes' prosjekt – kjærlighetens diskurs avhenger av den forelskede, da det er den forelskede som taler. Når det gjelder diskursens kjennetegn, presenterer han altså fragmenter, som ligner forskjellige trekk ved kjærligheten. I det følgende vil jeg forklare noen av disse. For å utfordre Refsums forslag om at *Egenmäktigt förfarande* ikke handler om kjærlighet, er det nødvendig å vise til noen av disse trekkene, blant annet fordi de fremhever kjærlighetens mangfoldighet (noe Refsum også har som formål å gjøre i boken sin). I tillegg bidrar de til å forklare viktige karaktertrekk, hendelser og replikker i romanen. Til sist, som et tredje, viktig punkt, vil de også kaste lys over flere maktstrukturer som kjennetegner kjærligheten, og som definerer relasjonen mellom Ester og Hugo.

Den forvirrede, fortvilede tilstanden den elskende befinner seg i, minner om galskap. Ifølge Barthes er enhver som er forelsket gal, men koblingen forelsket/gal går ikke begge veier – den forelskede er kanskje gal, men de gale er ikke forelsket. Altså er ikke begrepet dekkende. Vi må heller snakke om en "fattig, ufullstendig, *metaforisk* galskap". Den forelskede er *som* en gal, men galskapen er "en enkel ufornuft, den er platt, eller for den saks skyld usynlig [...]" (s. 101). Den metaforiske galskapen er også koblet til makt. Barthes skriver:

Den er gal som er fri for makt. – Hva, kan ikke den som er forelsket føle noen som helst maktberuselse? Underkastelsen er dog min egen sak: Jeg underkaster meg, vil underkaste meg, og føler på mitt eget vis maktbegjæret, dette *libido dominandi* [...] Likevel er det særpregede ved min libido at den er helt isolert: Jeg finnes ikke noe annet sted enn kjærlighetens *dualis* [...] Kanskje man her kan gjenkjenne det høyst spesielle skillet som i den Forelskede går mellom viljen til styrke – som er kjærlighetens kraft – og viljen til makt – som den er blottet for? (s. 102-103).

Det å gi fra seg makt er altså en frihet, fordi det innebærer å gi fra seg makt over egen skjebne. Det som skjer med deg er ikke ditt ansvar, og du overgir alt ansvar til den du forelsker deg i. Det ligger en styrke i denne friheten, et overmot. Men styrke er ikke nødvendigvis det samme som makt. Underkastelsen kan likevel også være en maktutøvelse, ved å gjøre en selv til en annens byrde. Å gi noen makten over deg er også å gi dem ansvar. Ved romanens begynnelse framstår Ester som en som i stor grad tar ansvar for sitt eget liv.

Hun virker selvstendig både sosialt og økonomisk. Når hun forelsker seg i Hugo dreier både arbeidet, venninnetreffene og tankestrømmen seg om Hugo.

Dette leder an til enda et av Barthes' fragmenter, nemlig dedikasjonen. Dedikasjonen er en gave, som kan bestå av tid, energi, oppfinnsomhet og fysiske objekter (s. 48). Ifølge Barthes handler det om kontakt – forestillingen om at den elskede har berørt hva du har berørt, er sensuell (s. 47). Ester gir ubegrenset av tid og energi, og i tillegg utveksler de bøker, som altså er et fysisk objekt. Men når den fysiske gaven er en bok, vil berøringen likevel være av åndelig art. Når Hugo gir Ester en bok, sluker hun den – gaven blir en invitasjon til å ta del i et åndelig fellesskap. Barthes' begrep om dedikasjon kan også knyttes til makt. Når den som gir en dedikasjon påpeker det, blir den en slags maktdemonstrasjon, og den som gir mest får en makt over den som mottar (s. 49). I romanen dedikerer Ester all sin tid og energi, uten å få tilsvarende innsats tilbake av Hugo. Når hun under en konfrontasjon med Hugo (Andersson 2013, 107) påpeker ubalansen, gjør det ham ukomfortabel. Det å påpeke skjevheten blir en makthandling.

Barthes vektlegger også den forelskedes behov for å forstå kjærligheten. Ester er filosof og analytisk av natur, og bruker mye tid og krefter på å analysere deres relasjon. Hun bruker mest tid på å forstå Hugo, men både i dialog og i tankereferat forsøker hun å definere hva hun føler, og hva relasjonen har bestått av. Den som er forelsket, har behov for å forstå tilstanden, men ifølge Barthes vil den som befinner seg midt oppe i kjærligheten ikke kunne se den i dens essens, kun i dens eksistens: "Riktignok kan jeg gjøre meg visse refleksjoner, men fordi disse straks fanges inn i den stadig gjentatte billedstrømmen, blir de aldri reflekterende [...] Jeg er utestengt fra logikken (som jo forutsetter adskilte språk), jeg kan ikke hevde at jeg *tenker klart*" (s. 87). Dette er spesielt interessant hos Ester, fordi hun ikke besitter denne innsikten om egen mangel på fornuft. I hennes øyne er kjærligheten ganske logisk, og det er hun som tenker klarest. Hos Barthes er det forelskede subjektet likedan: "Jeg vil analysere, vite, og ytre meg på et annet språk enn mitt eget; jeg vil fremlegge min forvirring for meg selv, jeg vil se det som splitter meg og kløyver meg i to "rett i øynene". *Forstå deres galskap*: [...] (s. 88). Ester trenger sannhet for å bli fri fra forelskelsen, men hennes søken etter den villeder henne. Hun resonnerer seg frem til falske sannheter, som at Hugo egentlig elsker henne, egentlig savner henne, og dermed blir den feilslåtte logikken, analyseringen og sannhetssøken skadelig for henne.

Som nevnt trekker Barthes fram ensomhet som et viktig trekk ved forelskelsen. Han definerer det som en spesiell type ensomhet, det forelskede subjektet lider ikke av en menneskelig ensomhet (menneskene i Esters liv er like tilgjengelige selv om hun er forelsket),

men av en filosofisk ensomhet "ettersom den lidenskapelige kjærligheten i dag ikke tas hånd om av noe tankesystem (noen diskurs) av betydning" (s. 19). Å etablere kjærligheten som tankesystem er umulig, da selve systemet er ensomt grunnet tilknytningen til det forelskede subjekt:

Den forelskedes ensomhet er ikke en persons ensomhet (kjærligheten betror seg, den taler, forteller om seg selv), men et systems ensomhet: [...] Jeg kan bli forstått av alle (kjærligheten finnes jo i bøker, dens dialekt er allment forståelig), men jeg kan bare bli hørt ("profetisk" mottatt) av dem som *nettopp nå* taler *nøyaktig* det samme språk som jeg (s. 21).

Ester er en intellektuell, og prøver iherdig å diskutere kjærligheten med Hugo og venninnene, gjerne på et filosofisk plan, i forbindelse med politikk, utilitarisme (som hun er spesielt opptatt av) og etikk. Når hun bruker en intellektuell diskurs, er hun en tydelig, sterk samtalepartner, som vi skal se i noen eksempler jeg viser til senere. Men når hun snakker om sin egen forelskelse med *väninnekören*, forstår de ikke. Esters resonnement understreker ensomheten den forelskede befinner seg i:

Hon tänkte på det underliga i att sju miljarder människor på jorden inte var beroende av att höra från honom. Deras hälsa och välbefinnande hängde inte på det. Varför gjorde då hennes det? Här saknades rim och reson. [...] Väninnekören förstod verkligen inte. Den var de sju miljarderna (Andersson 2013, 162-163).

Ester er ensom, fordi hun, som Den forelskede, fyller kjærlighetens diskurs med seg selv, sin egen logikk, lengsel og forelskelse. Hennes følelser for Hugo fører ikke til fellesskap, men til isolasjon, særlig når Hugo ikke deler eller forstår hennes tilstand. Den ugjengjeldte forelskelsen er en innviklet tilstand, fordi den livnærer seg av et håp, en illusjon om at noe skal skje. Barthes skiller ikke vesentlig mellom den asymmetriske kjærligheten eller den symmetriske, fordi kjærligheten alltid vil være skjev. Dette poenget, som inngår i fragmentet "Jeg elsker deg" (2000, 179), berører også Christian Refsum i sin lesning av *Egenmäktigt förfarande*.

2.2 Eros, agape, filia og storge

Christian Refsum kobler også Barthes' *Fragmenter av kjærlighetens språk* til Lena Andersson, og forsøker blant annet å rydde opp i noe av det som er sagt om kjærlighet som fenomen og begrep. Kapittelet "Forelskelsen" omhandler *Egenmäktigt förfarande*. Her omtaler også Refsum Helen Fisher, og boken *Why him? Why her?: How to Find And Keep Lasting Love* (2009). Fishers tese er ifølge Refsum at "kjærlighet består av tre ulike

innskytelser som gjerne opptrer i blandingsforhold: *lust, attraction* og *attachment*" (Refsum 2016, 48). Forelskelse (*attraction*) ligner følelsen av at noen "flytter inn i hjernen":

Når dette skjer på en intens måte, inntreffer en særlig sårbar fase der mennesker blir utsatt for enorme følelsesmessige svingninger, fra gledesrus til dyp depresjon. Man mister kontrollen over sine egne tanker, man mister rett og slett seg selv. Anderssons bok er en beskrivelse av denne tilstanden og disse svingningene. (Refsum 2016, 48).

Forelskelsen slår ned i Ester, som en fysisk reaksjon. Refsum fokuserer på Esters forelskelse, som beskrives som uforbeholden og total, uten å være idylliserende, og viser også til Barthes' fragmenter. Refsum vektlegger særlig fragmentet "Jeg elsker deg". Der skriver Barthes: "Jeg fantaserer om det som er *empirisk* umulig: At våre to fremsigelser skal komme *samtidig*: At den ene ikke følger den andre, som om den var avhengig av den" (Barthes 2000, 153). Den totale gjensidigheten er kjærlighetens utopi, men i realiteten vil den enes kjærlighetsutsigelse alltid komme før den andre, og dermed er det alltid en viss asymmetri. Ifølge Refsum tror Ester hun opplever den utopiske kjærligheten, der hun i en dialog mellom henne og Hugo uttaler at det de har, er "Det högsta i människans liv", hvor Hugo responderer ved å svare henne "med händerna" (Andersson 2013, 77). Fra dette slutter Refsum at Ester mener at deres kjærlighet "er i kontakt med det høyeste, den overskrider menneskenes virkelighet og er i kontakt med det guddommelige. Det vil si, den *er* selve det guddommelige" (2016, 51). Ester bruker ikke begrep som overmenneskelig og guddommelig (hun framstår ikke som spesielt religiøs), men det er tydelig at hun opphøyer kjærligheten. Når Hugo ikke en gang besvarer utsigelsen, framstår kjærligheten deres enda mer asymmetrisk enn kjærligheten Barthes beskriver i sitt fragment.

Barthes skriver at uttrykket "jeg elsker deg" ikke har noen nyanser: "(det har ingen annen referent enn sin egen fremførelse: Det er et performativ)" (2000, 150). Ut fra dette skriver Refsum at "Når performativen jeg-elsker-deg først er satt inn i verden, vil elskeren søke å gjøre utsagnet sant, og da vil alle angrep på kjærligheten prelle av og forsterke den (2016, 52). Dette ser vi i Esters mange resonnementer og forklaringer, hvor hun stadig overtaler seg selv og andre om at kjærlighetsrelasjonen deres er sterk og sann.

Det er nettopp et studium av kjærlighet som er Refsums formål med boken. I det innledende kapittelet forsøker Refsum å legge et definisjonsgrunnlag, ved å presentere fire greske ord som henviser til ulike sider ved kjærligheten. Det første begrepet, *Eros*, har navn etter den greske kjærlighetsguden, og har blitt tillagt mange ulike egenskaper. I dag vekker navnet assosiasjoner til erotikk. Refsum viser til Platons dialoger, hvor *Eros* skildres som en som strekker seg etter det vakre, en høyere form for skjønnhet, og mot det sanne og det gode. Han

påpeker at det ut fra denne definisjonen er "misvisende å hevde at erotisk kjærlighet, i grekernes forstand, utelukket er rettet mot sansenes rike. Likevel er det sanselige alltid til stede når vi snakker om erotisk kjærlighet" (s. 31). Det andre begrepet, *Agape*, er et gresk ord for en nærmest kristen kjærlighet, som overskrider det sanselige. *Agape* er en ubetinget kjærlighet, lik den Gud viser til mennesket. Refsum påpeker at begrepet er omdiskutert og flertydig, og at det i Det gamle testamente også henviser til tiltrekning, omsorg og omtanke (s. 32). Han bruker likevel begrepet om transcendent kjærlighet som overstiger den sanselige kjærligheten. Det tredje begrepet, *filia*, henviser til en likeverdig kjærlighet, et dypt vennskap som baseres på gjensidig anerkjennelse og respekt, som kan inneholde en erotisk komponent (s. 33). Det fjerde begrepet, *storge*, blir i C. S. Lewis' *The Four Loves* oversatt med "affection", og kan på norsk kalles omtanke eller tilknytning (Refsum 2016, 34). *Storge* trenger ikke være gjensidig, og "vokser fram gjennom vane og nærhet", og som er tilfelle med "foreldre og barn, søsken imellom og med vårt forhold til dyr, ting og steder" (s. 34).

Om man skal forsøke å knytte disse begrepene opp mot *Egenmäktigt förfarande*, kan det i første omgang virke som om det er *filia* som er den formen for kjærlighet Ester søker hos Hugo. Hun vil ha samtaler, basert på en likeverdig rolle i kulturlandskapet, samfunnet og academia. Hun vil utveksle ideer. Det virker ikke som om det er det erotiske som driver henne, men et ønske om anerkjennelse. Deres relasjon starter som et slags vennskap, som Hugo avviser idet det erotiske forholdet innledes. Likevel, Refsum påpeker at denne formen for kjærlighet kan avsluttes "dersom den elskede ikke viser seg verdig å bli elsket" (s. 33). Dette skjer ikke med Ester, selv ikke når Hugo viser seg å være feig og unnvikende. Dette ligner mer på en *agape*-kjærlighet. I Refsums lesning av *Egenmäktigt förfarande* er det kun eros som omtales, uten at selve begrepet brukes til å definere Esters kjærlighet. Refsum sammenligner Ester med den mytologiske Eros, som også elsker mer enn han blir elsket (s. 55). De forskjellige betegnelsene på ulike former for kjærlighet, er påfallende overlappende. Kan et kjærlighetsforhold plasseres i kun en av kategoriene? Vil ikke for eksempel kjærlighet mellom mor og barn kunne høre hjemme i både *agape* og *storge*? Ester og Hugos relasjon kan betegnes med flere begreper, og samtidig ikke helt høre hjemme i noen av dem. En søken etter begreper for å definere kjærligheten, kan lett komme til kort i praksis. Dette underbygger nettopp det Barthes hevder i sin bok: Kjærlighetens språk er en diskurs som skifter form.

Refsum bruker Barthes' teori på en bekreftende måte. Han sammenligner Ester med Werther fra *Den unge Werthers lidelser* (1744), som Barthes også refererer til. Barthes skriver at den forelskedes skjebnesvangre identitet er å være den som venter (2000, 260), noe Refsum også fremhever. Refsum påpeker ventingens uvisshet, som gjør spenningen konstant, måten

moderne teknologi som mobiltelefon endrer ventingens karakter på, og håpet, som holder fast på Ester, som "fengsler individet i en underdanig og ulykkelig situasjon" (2016, 54). I Refsums lesning blir håpet en slags fiende, som tillegges skyld og ansvar. Det er håpet som holder fast i Ester, som fengsler henne. Dette leser jeg som passivisering av karakterene, da det fremstiller håpet som en kraft som oppstår av seg selv. Håp trenger ikke være noe konstant og upåvirkelig, det kan knuses eller opprettholdes. Hvem har ansvar for håpet? "Det er håpet som kontinuerlig holder henne i ventingen. Og mobiltelefonen gir henne aldri fri fra tilstanden", skriver Refsum (s. 54). Dette ligner en slags ansvarsfraskrivelse, på Hugos vegne. Er det ikke Hugo som ikke gir Ester fri? Eller, kan ikke Ester frigjøre seg?

Refsum synes å lese Esters skjebne som tilfeldig. Forelskelsen flytter inn i hodet hennes, og gjør henne til den ventende, lidende kvinnen. Den rammer henne som en sykdom. Han skriver at det ville vært enklere for Ester om kjærligheten var svakere, fordi hun da kunne glemte Hugo, men at det er det at hun ikke gir opp, som bekrefter intensiteten i forelskelsen (s. 53). Men Hugo gir heller ikke opp. Refsum leser ham riktignok som ganske passiv. Han unngår Ester, men han bryter ikke med henne. Faktisk tar han jevnlig kontakt. Vil ikke disse forsøkene på kontakt bidra til å holde kjærligheten ved like? Hos Refsum tillegges følelsene en stor makt: Ester blir rammet av en forelskelse, den flytter inn i hodet hennes. Ordparet aktiv/passiv er ikke vektlagt i Refsums lesning, fordi han ikke problematiserer makt i særlig stor grad. Ordparet problematiserer hvordan ansvar og skyld fordeles. For å snakke om makt og kjønn, må de to i dette tilfellet aktive partene analyseres ut fra handlinger og ord. Mektige følelser som forelskelse, lidenskap, konfliktskyhet og feighet er alle med på å styre karakterene, men i bunn og grunn er det karakterene som handler, og som står ansvarlig.

Etter min mening er *Egenmäktigt förfarande* en roman om kjærlighet på flere nivåer. Den utfordrer, utforsker og analyserer den, drøfter og beskriver den inngående og innsiktsfullt. Den tar for seg kjærlighetens baksida – mangelen på gjengjeldelse, kjærlighetssorgen og avvisningen. Den er ikke spesielt romantisk. Refsum har et poeng i at romanen ikke kun handler om kjærlighet, men også om forelskelse, besettelse og ensomhet, som jeg mener inngår i kjærlighetsbegrepet. Det er flere aspekter av og rundt kjærligheten som spiller inn, som påvirker formen kjærligheten deres tar. Refsum er inne på maktforholdet i fremstillingen av den asymmetriske kjærlighetsrelasjonen. Men han berører ikke kjønnsmakten i særlig stor grad. Dette ønsker jeg å tilføre romanens tolkning.

2.3 Kjærlighetens labyrint

I teorier om kjærlighet går mange seg vill i begrepene. I tillegg til Refsums begrep om *forelskelse som besettelse og pasjon*, er også Grans begrep om *romantisk hekt* treffende for Esters situasjon. Hun er hektet på Hugo, og Hugo har mange fellestrekk med den typiske hekteren. Gran skiller forelskelsen fra kjærligheten, og begrunner adskillelsen med at forelskelsen er stormende og flyktig, mens kjærligheten er mer stille, men likevel sterkere (2011, 11). Skillet virker logisk nok, om enn noe enkelt. Men Gran utdyper ikke tydelig nok hva som egentlig skiller hekt fra kjærlighet. Hun hevder at for å være elske noen, må man kjenne personen (2011, 245). Men den forelskede danner seg et bilde av sin elskede – hun tror hun kjenner ham, og elsker det bildet hun har av ham. For den forelskede oppleves kjærligheten som sterk og ekte, uavhengig om bildet de har dannet seg er ekte eller ikke.

Når Refsum foreslår at romanen handler om lidenskap og forelskelse som besettelse, eller pasjon, er også skillet uklart. Hvorfor handler den ikke om kjærlighet? Når Hugo Rask avviser kjærlighetsbetegnelsen, blir Ester skuffet: "Det var passion, sa han. Den tog oss i besittning som passioner gör. Kanske särskilt dig. [...] Jag har inte varit förtvivlad" (Andersson 2013, 109). Men for Ester er lidenskap det samme som kjærlighet. Under en samtale de har på en kro blir det tydelig at Ester og Hugo har forskjellig syn på hva deres relasjon har betydd. Hugo mener kjærlighet og lidenskap kanskje kan være fjernt beslektet, men at "man åkar inte på långa sommarsemestrar med en passion och man lever inte ihop i åratat" (s. 110). Ester mener denne definisjonen er ubrukelig, da den ikke er allmenngyldig – hun kunne godt tenke seg å leve sammen. Diskusjonen leder ikke til noen enighet, fordi deres syn skiller seg vesentlig på to punkter. For det første er de uenige om hvor mye lidenskap betyr, hvorvidt den er knyttet til kjærligheten, og hvorvidt man etter et rent fysisk forhold skylder hverandre noe. For det andre er deres følelser for hverandre helt forskjellige. Ester mener bestemt at hun har elsket Hugo. Det har hun kanskje. Men hvorfor skulle Hugo ha definert det som en kjærlighetsrelasjon, når han aldri har vært forelsket? Han har aldri fortalt Ester at han elsker henne, aldri virkelig invitert henne inn i livet hans, og han har aldri lovet henne trofasthet og monogami. Hvordan kan man da komme fram til en entydig definisjon på deres relasjon? Kanskje eksisterer den ikke, med to så vidt forskjellige perspektiver som Hugo og Ester har.

Den påfallende begrepsforvirringen bekrefter på flere måter Barthes' prosjekt – kjærlighetens diskurs er fragmentert og under arbeid. Der man i andre diskurser kan finne tydelige figurer, entydige definisjoner og et klart språk, er kjærlighetens språk forbeholdt den

forelskede. Forelskelsens diskurs er "et strukturelt portrett som gjør det mulig å finne en plass til talen, til en som i forelskelse taler for seg selv, overfor den andre (det elskede objektet), som ikke taler" (Barthes 2000, 6). Definisjonen av kjærlighet ligger hos den som taler, hos den forelskede. Altså er Esters kjærlighet ekte, fordi hun definerer den slik. Selv om hun lever i en slags illusjon hvor kjærligheten er gjensidig, er hennes følelser like fullt sanne, og må tas på alvor. De forskjellige definisjonene jeg er innom – fragmentene, beskrivelsene av romantisk hekt, forelskelse, kjærlighet og besettelse – vil overlappe og ligne hverandre. Altså vil jeg konkludere med at romanen på flere måter handler om kjærlighet – forskjellige former for kjærlighet, og flere aspekter som omringer den. Men kjærligheten rommer også en kjønnsrett, som jeg mener er underkommunisert hos Barthes og Refsum.

3 Makt, kjønn og ansvar

Den som ... olovligen tager och brukar eller eljest tillgriper något, dömes för egenmäktigt förfarande ... Detsamma skall gälla om någon utan tillgrepp, genom att anbringa eller bryta lås eller annorledes, olovligen rubbar annans besittning eller ock med våld eller hot om våld hindrar annan i utövning av rätt att kvarhålla eller taga något.

Sveriges Rikes lag 8 kap. 8 §

Ovenstående sitat, hentet fra Sveriges Rikes lag, innleder romanen. Lovbruddet sitatet henviser til, handler om et slags overgrep, eller tyveri. Hvis du tar noe fra noen, bruker det, eller med vold eller trusler om vold hindrer noen i å utøve sin rett, dømmes du for rettsstridig forføyning. I en slik lovparagraf handler det om ansvar: Den som har begått lovbruddet, stilles til ansvar for det, og hvis personen er skyldig må han eller hun dømmes deretter. Det er rimelig å anta at det, siden paragrafen benyttes som epigraf i *Egenmäktigt förfarande*, er Hugo som er den anklagede, mens Ester er den fornærmede. Hva er berøvet fra Ester? Hennes frihet, selvrespekt og fornuft? Eller er det kroppen hennes, som Hugo har brukt? Sitatets siste setning, "hindrer hverandre i utøvelsen av retten til å beholde eller ta noe" er særlig interessant. Har Hugo hindret Ester i å beholde ham? Anderssons tittelvalg passer romanen godt. Den speiler Esters rettferdige, nøkterne og analyserende sinn, og stiller allerede innledningsvis spørsmålet: Hva blir ulovlig tatt fra henne? To roller er allerede antydnet: Det finnes et offer, en fornærmet, og en skyldig, eller hvert fall anklaget. Det blir likevel ikke eksplisitt sagt hvem som er hva, selv om det antydes at Ester er offeret.

I den foreliggende resepsjonen av romanen gjør få dypdykk i analysen av maktspeillet mellom han og henne. Sissel Grans essay i *Morgenbladet* tar i stor grad for seg makt, men tar utgangspunkt i sin parterapi, hvor sympatien nødvendigvis ligger hos offeret. Ebba Witt-Brattström er den som i størst grad tar for seg kjønnsmakten. Hun analyserer det hun mener er et maktovergrep mot Ester. Hun er en intelligent, selvstendig voksen kvinne med et liv hun finner tilfredsstillende, frem til Hugo dukker opp. Hugo er en mann som er vant til å bli hyllet, som kunstner og som person. Han fremstår narsissistisk og ganske uvitende. Leseren får innblikk i Esters tanker, mens Hugo har kun hennes ord og oppførsel å forholde seg til. Er han bevisst sin effekt på henne? Om ikke, i hvilken grad er han ansvarlig for Esters lidelse? Og hva med Ester, hvilket ansvar har hun? I flere av anmeldelsene som siteres på Natur & Kulturs hjemmeside, er det Ester leseren reagerer på. Hvordan kan en kvinne som Ester underkaste seg en slik mann, og bli en slave etter oppmerksomheten hans? Hvorfor er hun så dum? Hvorfor gir hun ikke bare opp? Til tross for at det er Hugo som er den tilsynelatende

skyldige, er det Esters oppførsel som er oppsiktsvekkende, fordi hun strekker seg til det ytterste. Er det fordi Hugo oppfører seg i tråd med hva vi forventer? Kanskje henger det sammen med at synsvinkelen ligger hos Ester, samtidig som fortelleren ironisk utleverer henne?

Anderssons roman er i seg selv en studie i makt og relasjoner. Mens Andersson har gjort et detaljstudium av den forelskedes sinn, med dets selvbedrag og resonnering, vil et løftet blikk avdekke en mer kompleks relasjon. Det er lett å følge Esters resonnement, og å stemple Hugo som feig, som en oppblåst kulturmann. Fortelleren viser heller ingen nåde mot Hugo, selv om hun nyanserer bildet noe. Likevel avdekker dialogen mellom dem at Hugo på sitt vis forsøker å forstå Ester, og et ønske om å klargjøre og opprettholde relasjonen på hvert sitt premiss. Deres relasjon er preget av mislykket kommunikasjon, forskjellige formål og sprikende kjærlighetssyn. Ester tror på en gjensidig kjærlighet, en enkel relasjon hvor hver part sier det de mener og mener det de sier. Hva slags kjærlighet tror Hugo på? Det vet vi ikke, fordi han ikke krever noen kjærlighet fra Ester, slik hun gjør fra ham. Rollene som bøddel og offer er ikke like åpenbare som epigrafen tilsier. I det følgende vil jeg drøfte maktbalansen mellom Ester og Hugo ved å vise til romanens hendelsesforløp, og trekke fram relevante scener jeg mener tegner en kontekstuell ramme rundt relasjonen.

3.1 Fase 1: En maktrelasjon etableres

Esters stormende forelskelse varer omtrent ett år – lenge nok til å ramme henne hardt, men kortvarig nok til å unngå å bli fatal. Den igangsettes etter at Ester får en telefonsamtale med en forespørsel om å holde foredrag om Hugo. Hugo er kjent for å lage bevegelige bilder i kombinasjon med tekst, og for sin moralske patos: "Där andra talade om sig själva talade han om ansvar och solidaritet, brukade anhängarna säga" (Andersson 2013, 11). Dette gir leseren (og Ester) et bilde av Hugo som senere skal utfordres. Ester fordyper seg i Hugo, og fascineres av ham allerede før de møtes, når hun skriver om ham. Altså er det allerede implisert at Ester faller for sitt eget bilde av ham, en illusjon hun selv har skapt. Når hun holder foredraget og treffer Hugo for første gang, har hun allerede brukt et par måneder på å studere og bli kjent med ham. Det første Hugo sier til henne er "Aldrig har någon utomstående förstått mig så på djupet och med sådan precision". Ester blir ør, det "susade och brusade i henne" (s. 14). Den første samtalen vitner om at deres relasjon skal handle om Hugo. Ester blir nærmest beruset av følelsen av å være den som forstår ham, den som virkelig ser ham. Denne oppfatningen skal hun leve lenge på. Hun drar hjem til kjæresten Per, "en väntande man som av rädsla för svaret slutat fråga var hon varit och varför hon slutat prata

med honom" (s. 21-22). Så begynner Esters venting – hun lengter etter å høre fra Hugo, etter å motta en SMS, som gjerne kommer i løpet av natten. Hun bruker kveldene til å spasere rundt i Hugos nabolag, for å liksom tilfeldig treffe ham. De treffes, han inviterer henne inn, hun faller enda dypere i forelskelsen. I begynnelsen viser Hugo noe interesse, og jeg tror ikke han er klar over Esters allerede sterke følelser på dette punktet.

De møtes jevnlig. De spiser middager, og har lange samtaler. Fortelleren bemerker at "ingen av dem var riktig intresserad av henne men båda var intresserade av honom" (s. 40), og Ester noterer seg en mangel på nysgjerrighet og generøsitet hos Hugo. De treffes enten ute på restaurant, eller i Hugos atelier, uten at noe mer skjer. Når Ester over tekstmelding ber ham fortelle hva han føler, svarer han kryptisk: "Människa är människas gamman" (s. 44), et sitat fra Håvamål. Jeg anser dette som Hugos første sjanse til å ta ansvar – ut fra Esters tekstmelding burde det være tydelig at hun er interessert, og om han ikke er det, kunne han brutt kontakten der og da. Han reiser bort annenhver helg, og lyver om hvor. Han sier han skal besøke moren, men det viser seg at det er en annen kvinne han reiser til. Hvorfor forteller han ikke Ester dette, hvis det kun er vennskap eller uforpliktende sex han ønsker? Ester tror det er fordi det andre forholdet er på vei til å avsluttes, men det kan også tenkes at han nyter Esters oppmerksomhet og ikke vil miste den. I så fall er det en bevisst maktutøvelse. Når Hugo reiser bort, svarer han sjeldent på Esters tekstmeldinger, til Esters fortvilelse. Fortvilelsen forsvinner igjen når han tar kontakt, tilbake i Stockholm. Alt ubehag og alle løfter om å glemme ham forsvinner. Dette kan sies å være forholdets første faste. Her har de etablert en stabil maktrelasjon. Hugo har en makt over Ester, men denne makten gir ham ikke nødvendigvis et stort ansvar. Han har ikke gitt noen løfter, bare små tegn til interesse. Ester holder likevel fortsatt fast ved håpet, og til tross for at han ikke tar særlig mye initiativ, eller gjør tilnærmelser, kan det fortsatt virke som om de kan bli noe mellom dem. Hugos unngående og vage oppførsel eskalerer når de for første gang ligger sammen.

3.2 Fase 2: Hvem må stilles til ansvar?

Samleiet blir et vendepunkt i relasjonen. Nå har Hugo, ut fra Esters definisjon, avgitt et slags løfte, og påtatt seg et ansvar. Hun er usikker på om han ønsker en seksuell relasjon, da han ikke har gitt uttrykk for det. Men hun vil ligge med ham, av flere grunner. Den ene er den helt logiske: Den erotiske tiltrekningen som ofte oppstår i forbindelse med forelskelse, som en nesten kjemisk reaksjon. Men ønsket kommer også av et behov for nærhet og trygghet, og bekreftelse: "Hon önskade den klarhet som bara fysisk fullbordan kan ge. Hon ville att de

skulle sammansmälta så att de sedan kunde bli tillgängliga för varandra, ha tillåtelse att förvänta sig saker" (s. 53). Men samleiet gir ingen klarhet. Kjærlighetens eros-aspekt, fullbyrdelsen, jeget som transcenderer under samleiet, er ikke tilstrekkelig for Ester. De smelter ikke sammen, til en fortrolig, kjærlig duo, ingenting ved Hugo åpnes for henne. Hugo gir henne ingen tillatelse til å forvente seg ting. For Ester skulle nettopp fullbyrdelsen gi henne rettigheter, rett til å vite, rett til forklaring. Denne retten fratår Hugo henne, ved å ikke la samleiet forandre noe, og ved å trekke seg lenger og lenger unna. Igjen blir tittelen talende: Hugo tar noe fra henne idet han ligger med henne uten å følge opp, uten å forklare hvorfor han ikke vil mer. Han frarøver henne retten til mer, en rett hun mener hun nå besitter. Selv om uforpliktende sex er relativt vanlig i moderne kjærlighetsrelasjoner, selv om både Hugo og Esters venninne mener man ikke skylder noen noe fordi man har hatt samleie, står Ester fast på at Hugo må stilles til ansvar: "Han hade tagit på sig ansvar genom att gå in i hennes kropp, det var att förespegla henne något som måste fullföljas" (s. 103). Dette svaret kan være å følge opp, innlede et monogamt forhold med Ester, eller å avbryte relasjonen tvert, så Ester blir fri. Mot romanens slutt virker det som om alt Ester egentlig ønsker, er bekreftelse på at det de hadde var reelt og betydningsfullt, og at det ikke bare fant sted i hennes hode.

Ifølge Ester gir altså samleiet Hugo et ansvar, noe hun gjør klart mot romanens slutt, når hun konfronterer ham:

Du har tagit mig i anspråk. Du har varit inne i min kropp. Du tycker inte att det ger mig någon som helst privilegierad position där din integritet får ge vika och det liksom åligger dig att tala med mig om de handlingar du begår som drabbar mig så hårt att jag faktiskt har svårt att stå upprätt? Jag håller på att dö av den här ångesten (s. 111).

Ansvaret går ut på å snakke med henne, altså være åpen og klar. Ester ønsker ikke bare fullbyrdelse, hun ønsker også frihet. Slik vil det å ta ansvar også kunne være å si "Det kommer aldri til å bli noe mellom oss", og bryte all kontakt, noe Hugo ikke gjør. Hugo forvirrer henne, og hun forstår ikke hvorfor han opprettholder kontakt såpass lenge: "Men varför ville han bli fysiskt intim med henne om han inte ville ha närhet? Och varför de långa intensiva samtalen under månader av förberedelser? Hon förstod inte." (s. 116). Dette er legitime spørsmål, og som leser får man lett sympati med den forvirrede karakteren. Slik blant annet anmelderen i *Dagsavisen* påpeker, blir man også oppgitt: "Det er forferdelig vondt å være vitne til som leser. Dessuten vanvittig irriterende. Kan hun ikke bare skjerpe seg? Han er faktisk ikke interessert! får man lyst å rope mot sidene" (Sandve 2014). Leseren vet mer enn Ester. Dette gjelder også *väninnekören*, og fortelleren. Fortelleren påpeker hva Ester gjør feil: "Som alla förälskade människor la Ester Nilsson för stor vikt vid språkets innehåll och ordens

bokstavlighet och för lite vid rimligheter och totalbedömningar" (s. 126). Et eksempel på språkets innhold er når Hugo sier "vi kan väl höras när du kommer hem då" (s. 123), som for Ester representerer et løfte, men i virkeligheten bare er en tom setning. Dette forstår også fortelleren: "I sin opphettade tillstånd förmådde Ester inte se att yttranden kunde vara lätta som aska och lika förkolnade" (s. 127).

Esters fortvilelse over Hugos oppførsel kan ses i nytt lys idet hun i all sin sorg og fortvilelse ringer ekskjæresten Per. I relasjonen mellom Ester og Per virker det som om det var Per som var mest forelsket. Det var han som ble sittende hjemme og vente mens Ester jaktet på Hugo. Ester hekter Per på kroken igjen, uten egentlig å være klar over det, og gjør det samme mot ham som Hugo gjør mot henne. Her er det Ester som har makt, en makt hun tilsynelatende tar veldig lett på. Når hun altså ringer, har hun hatt en lengre periode med lite respons fra Hugo. Per forteller at han "fortfarande älskade henne, att han saknade henne förfärligt, att allt var grått sedan hon försvann", og lurar på hvorfor hun ringer (s. 131). Ester har ingen god begrunnelse, men blir rørt av ordene hans. Denne handlingen gir Per håp, og dagen etter ringer han to ganger, og spør om de kan prøve igjen. "Tredje dagen var han gäll på rösten och frågade vad hon tyckte gav henne rätten att störa den lilla jämvikt han efter månader av lidande och förtvivlan lyckats skapa sig". Ester virker å ha vært helt uvitende om at hun betydde så mye for Per: "Hans elände bekom henne inte riktig. Det föreföll henne överkligt" (s. 132). Her har Ester inntatt Hugos rolle – Per er den som ødelegges av håpet, håpet han igjen får idet Ester ringer. Ester mangler forståelse for hans følelser, slik Hugo mangler forståelse for hennes. Ester rammes av en slags dramatisk ironi, og denne situasjonen viser også hvordan den tilsynelatende maktesløse part også har et ansvar, og også kan tilegne seg makt over andre. Om hun er klar over denne ironien, er usikkert.

Rollebyttet Ester gjennomgår når hun forholder seg til Per, er oppsiktsvekkende fordi det utfordrer det kjønnskritiske blikket mange har på romanen. Makten spiller en stor rolle i Esters relasjon med Hugo, men hennes offerposisjon er ikke like stabil om man kaster lys over relasjonen med Per. Der er det Ester som har makt, en makt hun tilsynelatende er uvitende om. Hun krever at Hugo tar ansvar etter samleiet, men ignorerer ansvaret hun har ovenfor Per, som hun faktisk har en relasjon med. Hun krever klarhet av Hugo, men gir ingen klarhet til Per. Altså er det etablert at Ester også besitter en makt over andre. Men har hun noen makt over Hugo? Hennes forsøk på å erverve seg det er i alle fall helhjertet og intens.

3.3 Fase 3: Den svakes makt

Hvilken makt har Ester over Hugo? Deres egne resonnementer illustrerer deres sprikende syn på hva makt er, og i hvilken grad den svake part også besitter et ansvar ovenfor den sterke. Etter nesten fire måneder uten kontakt, oppsøker Hugo Ester. Hun resonnerer: "[A]tt vilja bli dyrkad utan önskan om att älska tillbaka fann Ester så märkligt att hon måsta anta att hans kontaktsökande efter att ha upptäckt att hon undvek honom visade att han saknade henne" (s. 158-159). Om det er sånn at han savner henne, besitter hun også en viss makt, som gjør at ikke han heller klarer å løsrive seg helt. Men kanskje er det mer sannsynlig at Hugo ønsker å bli dyrket? At han trenger hennes bekræftelse og oppmerksomhet, selv om han ikke vil være sammen med henne? Ester vurderer også muligheten for at han kontakter henne for egen vinning – Hun sitter i styret til en menneskerettighetsorganisasjon som vurderer et samarbeid med Hugo, og han kontakter henne dagen etter møtet (som hun unnlot å dra på). Hun har vanskelig for å tro at han er så kynisk, men fortellerstemmen uttrykker det Ester kanskje innerst inne vet: "Hellre än att förlora hennes kärlek och beundran som höll henne tillgivet fridsam, och göra dem båda fria, kastade han ut ännu ett köttben – och henne tillbaka i köttkvarnen" (s. 159). Her tillegger fortelleren Ester en offerrolle, men uttrykker også at begge kan gjøres frie, som indikerer at Hugo også på ett vis er fanget. På hvilken måte? Fordi han er trenger Esters beundring?

Ester dyrker ikke Hugo som kunstner. Etter å ha sett en dokumentarfilm om ham, reagerer hun på at ingen i publikum har noe kritisk å si om filmen, som hun selv fant poengløs og uferdig. Alle dyrker Hugo, helt ukritisk: "[M]en hon älskade honom. Den som älskade behövde inte tillbe. För den dyrkade måste föremålet behållas intakt för att inte rämna vid upptäckten av brister. Den som älskade däremot kunde vara fri i sina omdömen" (s. 163-164). Hugo synes ikke å behøve flere tilhengere, da han fremstår som mer eller mindre hyllet av kunstmiljøet. Er det som person han trenger bekræftelse, eller er han såpass narsissistisk at han streber etter å bli hyllet desto mer? Når Ester deler sin kritikk, blir hun møtt med spydige spørsmål, blant annet av Eva-Stina, Hugos yngre assistent. Etter dette oppgir Ester håpet, før Hugo igjen hefter henne på kroken ved å fortelle at han har sett en bok han ville kjøpe til henne: "Brusande i blodet hade satt igång på nytt. Det sattes på så fort, så oerhört fort och sedan var allt förstört för lång tid igen" (s. 172). Selv om hun har gjort Hugo oppmerksom på hvor ødeleggende hans svingende interesse er for henne, lar han henne ikke være. Dette understreker hvor stor makt han faktisk har, og på dette punktet er han nok klar over den.

Hugo og Ester har selv flere diskusjoner om makt, og emnene de diskuterer fungerer ofte som en kommentar til deres relasjon. I en diskusjon om hvorvidt Ester er for kritisk eller ikke, hevder Hugo at han kun fordømmer de som har makt, at man ikke skal være for kritisk

til de som ikke har makt. Ester mener at det er handlingene som bør fordømmes. Hun begrunner:

Felet med att ha makten som bedömningsgrund och inte handlingarna är att nästan alla friskriver sig då, var och en hittar sin maktlöshet när de behöver den. För alla är maktlösa inför någon, och något. Alla har et skikt av maktlöshet i sig, i sin upplevelse av sig själva i tillvaron, som de då använder. Och därför ser världen ut som den gör. Alla har en glipa i sin makt, även när de vet att de har makt och ansvar, som de kan utnyttja för att förstå varför de måste handla som de gör (s. 173).

Denne samtalen blir en slags nøkkelscene for romanens maktutforskning. Ester snakker sannsynligvis om deres relasjon, men Hugo ser ikke ut til å forstå dette. Hun fortsetter: "Du anser att alla som är formellt maktlösa också saknar ansvar för sina handlingar. [...] man kan kräva moralisk insikt, moraliska avvägningar och att var och en handlar så att andra tar minst skada" (s. 174). Hun prøver å få Hugo til å forstå at også enkeltmennesker må ta ansvar for sine handlinger, og forstå hvordan alle kan gjøres maktesløse, slik Hugo har gjort henne maktesløs. Hun ber han skåne henne for den makten han utøver, men han gir ikke inntrykk av å forstå dette. Eller forstår han henne bedre enn hun tror? Hugos svar til dette gjenspeiler holdningene han tidligere har uttrykt, nemlig at han ikke er skyldig i å gi Ester noen signaler, men at hun selv har skapt situasjonen hun er i – altså at hun selv har makten over sin egen situasjon, og i den situasjonen hun har skapt er det han som er offeret. Han svarer følgende: "Är vi inte egentligen överens om att det är makt som avgör moraliskt ansvar, vi är bare inte eniga om när man är maktlös, alltså var gränsen ska placeras?" (s. 174). Hugo har et poeng: Nettopp det å avgjøre når en er maktesløs, kommer an på omstendighetene. Esters oppførsel overfor Per illustrerer dette – i den situasjonen har hun makten, og om det er handlingene som skal fordømmes, blir det å fordømme Hugo paradoksalt, når hun har gjort mer eller mindre det samme.

3.4 Frigjørelsen

Ester stusser selv over sin egen forelskelse, og i sin voldsomme tolkningsfeber begynner hun også å analysere seg selv. Det ene hun reflekterer over, er hvorfor hun synes Hugo skylder henne noe. Hvorfor syns hun stadig at hun har all rett til å være såret og fornærmet? Hun blir inspirert til å skrive en artikkel. Ester er intellektuell, dermed blir en fagartikkel en trygg metode for å grave i det ubehagelige. Hun kommer fram til at det at man forplikter seg til noe når man ligger med en kvinne, henger sammen med æreskultur, en kultur hun ikke identifiserer seg med, da den representerer et foreldet syn på kjønnsroller. Æreskulturen hun

sikter til er den der menn og kvinner lovet seg bort til hverandre, og det å bryte ut førte til offentlig skam. Hun skriver at "Hederskulturen borde forstås inte som en avsiktlig inskränkning av frihet, utan som resultatet av en iakttagelse om något högst väsentligt i mänskligt liv: att man inte hade rätt at smita från det märkvärdige som uppstod mellan två människor som kommet varandra nära" (s. 179-180). Ester resonerer at æreskulturen hadde forståelse for anstendighet og ansvaret som oppstår når man nærmer seg noen, og at den i bunn og grunn handlet om å beskytte mennesker fra å bli leketøy for andres lettsinn (s. 180). At det handlet om kvinnelig dyd og ære, var en feilaktig tolkning. Det handlet om at man ikke kunne forføre og bruke noen uten konsekvenser. Det er interessant at en frigjort kvinne som Ester viser til den patriarkalske, mer eller mindre kvinnefiendtlige æreskulturen, og har et såpass dydig utgangspunkt i sitt resonnement rundt seksualmoral. Mener Ester virkelig at man etter samleie ikke har noen rett til å trekke seg unna? Eller trekker hun en rask konklusjon ut fra egne, forsmådde følelser? Denne scenen kan leses som en fremstilling av fornuftmennesket Ester, som uttrykker sine følelser gjennom det språket hun kjenner best, nemlig det intellektuelle. For å best sette ord på følelsene, benytter hun seg av den teorien som best kan rettferdiggjøre dem.

Det andre som etterhvert går opp for Ester, er at selv om hun er dypt forelsket i Hugo, liker hun ham ikke spesielt godt. Hun er kritisk til kunsten hans og meningene hans, og utfordrer han i alle samtaler, noe som gjør ham ukomfortabel. Ifølge Ester er Hugo en mann som vil bli uhemmet hyllet, ikke utfordret, i hvert fall ikke av henne. Hun finner mange av utsagnene hans klisjéfylte, slappe og pompøse. Kjærligheten er snarere en lengsel enn en beundring. Etter hvert som dette går opp for henne, innser hun at "den man hon älskade lät som ett eko [...] Det här var inte en person hon ville leva med. Hon skulle inte stå ut med hans politisk-moraliska självtillräcklighet" (s. 194). I denne scenen er Ester på restaurant med Hugo og assistenten Eva-Stina. Samtalen dreier seg om Taliban, hvorav Ester mener Taliban er verre enn USA-imperialismen, mens Hugo mener Taliban er et resultat av undertrykkelse. Ester mener at også fattige, ikke-vestlige må stå til ansvar for handlingene sine – igjen dreier samtalen seg om makt, skyld og ansvar. Eva-Stina bryter inn, og påpeker at det er viktig med maktanalyser. Ester svarer: "– Man måste också se när den maktlösa utövar makt och att maktlöshet inte automatiskt innebär att man har goda värderingar [...] Makt er situationsbunden" (s. 194). Hvis man skal lese denne samtalen som en parallell til maktforholdet mellom Ester og Hugo, kan det virke som om Ester har nådd en slags innsikt, om at hun som "maktesløs" også har utøvd en slags makt, og at hun har feilvurdert situasjonen. Under det siste møtet deres, hvor Ester vil prate, og få klarhet i hvorfor alt ble

som det ble (med håp om at relasjonen kan gjenopptas), kommer det fram at Hugo venter besøk av Eva-Stina, og Ester løper vekk. Romanen avsluttes med følgende innsikt: "Hoppet kan bara dödas med klarhetens brutalitet" (s. 205). At Hugo har avvist henne til fordel for Eva-Stina, gir Ester en klarhet, som er det hun har ønsket seg hele tiden. Den kvelden er det ett år siden Hugo var hjemme hos henne første gang. Ester har vært ulykkelig forelsket i ett år. Romanen avslutter med setningen "Inget mer fanns att förstå" (s. 206). Etter ett år med tolkning, undring, frustrasjon og sorg er alt klart for henne, håpet er dødt, og Ester er fri.

Så hvem har makten? Begge parter har sin makt. Hugo over Ester, over kunstmiljøet, og muligens over andre kvinner. Ester over Per, og muligens til en viss grad over Hugo, da hun pålegger han et ansvar han ikke vil ha, og da han stadig opprettholder relasjonen, selv om han ikke er forelsket. I tillegg kan man argumentere for at hun også har makt over sitt eget liv, da hun er et fritt og likestilt menneske. Ester og Hugo bytter på en måte roller, idet Ester utøver sin makt over Per. Kan det tenkes at en annen kvinne har den type makt over Hugo? De bytter maktposisjoner i andre relasjoner. Den som har mest makt er kanskje "Hoppet" (håpet), som i romanens avslutning blir omtalt med stor forbokstav, og dermed personifiseres. Håpet er en parasitt, og "När parasiten Hoppet tas ifrån sin bärare Värddjuret, dör bäraren eller får friheten" (s. 205). Om det er håpet, eller snarere *følelsene* som har størst makt, stemmer det at hvem som helst kan bli gjort maktesløse. Det besvarer likevel ikke spørsmålet om hvem som har ansvaret, men det er likevel tankevekkende å vurdere muligheten for at makten ligger utenfor bevissthet og kontroll. Likevel blir det en forenkling. Makt er også en underliggende faktor i sosiale og relasjonelle strukturer, i tillegg til de samfunnsmessige strukturene. Derfor vil jeg i det følgende undersøke en faktor som absolutt kan sies å påvirke maktbalansen i en relasjon mellom kvinne og mann, nemlig kjønn.

3.5 Kjønn og forelskelse

I röstens matta klang och ögats trötthet skönjde hon den där vetskapen om otillräcklighet igen. En otillräcklighet som förbenats och blivit till abstrakt avsky mot kvinnorna för deras eviga kärlekskrav på honom som hade större saker att tänka på, deras joller och possessiva pålagor utkastade som lasso, alltid ursäktade av dem själva genom deras ömt bultande hjärtan (Andersson 2013, 109).

Spørsmålet om kjønn og dets betydning hviler over maktforholdet mellom Ester og Hugo. Den som vil minst har makten, mens den som vil mest er den svake part. Men ut fra lesninger og kommentarer i den påfølgende debatten etter romanens utgivelse, representert av blant annet Ebba Witt-Brattström, er det ikke så enkelt. Er det tilfeldig at den svake part i dette

tilfellet er kvinnen? Eller bunner Esters sjelelige overgivelse i et kjønnsmonster? Er i så fall dette kjønnsmonstret noe som har oppstått kulturelt, slik Simone de Beauvoir vil hevde, eller grunner det i biologien, i hormonene vi utskiller? Forelskelsen har mange perspektiver, og studeres fra flere hold. Her vil jeg gjøre rede for en psykologisk, en biologisk og en filosofisk tilnærming, representert av henholdsvis Sissel Gran, Helen Fisher og Simone de Beauvoir. Særlig Gran og de Beauvoir undersøker forholdet mellom kjærlighet og makt, mens Fisher heller konsentrerer seg om biologiske prosesser. Fisher er også opptatt av forskjellene mellom mann og kvinne. Hennes biologiske tilnærming til kjønnsforskjeller utgjør et interessant motstykke til Simone de Beauvoir, som bygger sin teori på utsagnet om at kjønn er en sosial konstruksjon – Man fødes ikke kvinne, man *blir* en kvinne.

Når det gjelder kjønn, har romanen og særlig skildringen av Ester, vakt reaksjoner. Selv om flere uttrykker mye varme for Ester, som vi ser hos for eksempel Ingunn Økland, kjennetegnes resepsjonen særlig av to syn. Den ene er synet på Ester som besatt. Det andre er synet på Ester som et offer. Eksempler på lesninger som underbygger det første synet er mange av anmeldelsene, samt til en viss grad Refsums tolkning. Ester blir stadig beskrevet som en som mister sin fornuft. Esters oppførsel blir ikke lest som et tegn på genialitet, kunstnerisk overlegenhet, som en romantisk, utholdende innstendighet, slik flere av litteraturhistoriens romantiske helter leses. Når Shakespeares Romeo vandrer utenfor Julies balkong om natten, eller når Brontës Heathcliff graver opp Catherines grav for å se henne en siste gang, eller når Hamsuns Løytnant Glahn skyter seg i foten av skam etter å ha røpet seg, regnes det som en kjærlighetsgest. Selv om en slags galskap også preger disse, blir den oppfattet som romantisk, en galskap i kjærlighetens navn. Blir Ester Nilsson lest som romantisk? Eller er hun heller desperat, stakkarslig, til og med litt truende? Ut fra noen av anmeldelsene til *Egenmäktigt förfarande* å dømme er hennes galskap komisk, pinlig eller trist. Når hun begynner å trene utenfor Hugos leilighet "ringer det alltså några klockor", ifølge anmelderen i *Svenska Dagbladet* (2013). Som bokblogger Johanna Lindbäck uttrykker: "Ester gör så många plågsamma handlingar att man sitter där och vrider på sig av obehag och genans medan man läser" (2013). Hun er ingen romantisk heltinne, selv om hun også er en hodestups forelsket person på jakt etter sitt hjertes utkårede. Hva er det som gjør oss så ukomfortable?

Leserne som oppfatter Ester som offer, har mye sympati med henne, og gjerne svært lite sympati med Hugo. Eksempler på disse Ebba Witt-Brattströms lesning, og til en viss grad Sissel Grans, selv om hun også påpeker at offerrollen er tosidig. Witt-Brattströms feministiske lesning kobler Esters situasjon opp mot kvinnelig skam, seksualisering av kvinner og overgrep. Hun mener romanen "med fördel också kan läsas som en skarpsinnig

motståndshandling i en tid då sexradikalismen är i färd med att vinna över feminismen. Slagfältet för detta könskrig är den oskyddade unga kvinnokroppen (Witt-Brattström 2014). Som Witt-Brattström påpeker, anser ikke Ester seg som et offer, til tross for at venninnene påpeker det fornedrende i hennes "stalkeraktige förföljelse" av Hugo (Witt-Brattström 2014). Witt-Brattström skriver: "Ester godtar inte att en kvinna per definition måste vara bärare av självförakt. Genom att renodla denna principfasta istadighet planterar Lena Andersson på sitt pragmatiskt filosofiska vis en tickande jämställdhetsbomb i romanen" (2014). Ifølge Witt-Brattström skiller Ester seg fra andre kvinner da hun ikke klandrer seg selv, ikke tar på seg skylden eller skammer seg etter at Hugo har utnyttet henne. Likevel er Ester helt ansvarsløs i Witt-Brattströms lesning. Selv om Ester kanskje skiller seg fra andre kvinner som har blitt utsatt for et overgrep eller manipulasjon (som Witt-Brattström trekker linjer til) ved å ikke skamme seg, er likevel rollene i Witt-Brattströms lesning ganske unyanserte. Hugo er overgriperen, Ester er offeret. Hun er riktignok et sterkt offer som motsetter seg, men like fullt et offer. Likevel mener jeg Witt-Brattström ser Anderssons prosjekt tydeligere enn mange. Det finnes en tikkende likestillingsbombe i romanen, eller som jeg vil omtale det, et agn. For å avdekke denne bomben, må rollene vendes om på.

3.6 Romantisk hekt

Ifølge Sissel Gran er Hugo et klassisk eksempel på en *hekte* (2015). Gran jobber på et mer konkret nivå enn Roland Barthes og Christian Refsum, da hennes påstander som sagt har rot i hennes arbeid med parterapi. Selv om hun bruker litterære skikkelser som *case*, er det hennes erfaring som psykolog som har gitt henne grunnlaget hun baserer sine drøftinger på. Gran har en mer naturvitenskapelig tilnærming til kjærligheten. Blant annet viser hun til studier gjort på dyrs avhengighetsmønstre og belønningscentre i hjernen, og overfører dette til menneskelige relasjoner. Hun hevder ikke eksplisitt at mennesker er lik dyr, men ved å koble menneskets avanserte atferdsmønstre til dyrs atferd ligger det en tydelig tiltro til biologien. Grans lesning av romanen gir i tillegg en god oversikt over maktstrategier jeg mener *Egenmäktigt förfarande* fremstiller.

I essayet "Hard mot de harde" (2015) tar Gran for seg bøkene om Ester Nilsson, *All min forakt* av Berit Hederman og romantisk hekt. Essayet henviser til boken Gran utga med Nora Skaug, *Hekta på et håp om kjærlighet*. Her har Gran som formål å lære leseren hvordan man kan gjenkjenne romantisk hekt, og unngå å bli rammet av det selv. bruker hun blant annet Skaug og "hekteren" Frank som *case*. I essayet i *Morgenbladet* beskriver hun romantisk

hekt som en tilstand som ligner på ulykkelig kjærlighet, har likhetstrekk med den nervøse fasen i en tidlig forelskelse, minner om kjærlighetssorg og overlapper med tilstanden besettelse (Gran 2015). Hekteren, her eksemplifisert av Frank (som i bokens *case* er Nora Skaugs hekte) beskrives slik:

Kommunikasjonen hans var utpreget ambivalent og styrt av to kolliderende signalsystemer – hengivenhetssignaler og tilbaketrekningssignaler – og disse signalsystemene kunne nærmest opptre samtidig, til stor forvirring for henne. Han bedrev – sannsynligvis uten at dette var villet – hva antropolog Gregory Bateson i gamle dagers kommunikasjonsteoretiske språkdrakt kalte *double bind* eller *crazymaking* – en ubevisst kontrollstrategi uten onde hensikter fra avsenderens side, men med fatalt resultat for mottakeren som kunne utvise symptomer på angst og fremstå som vibrerende hypervaktom i forsøket på å tolke avsenderens ulne meldinger, alt med den hensikt å unngå å bli avvist (Gran 2015).

Denne beskrivelsen minner om Ester og Hugo, og ifølge Gran er *Egenmäktigt förfarande* en presis beskrivelse av romantisk hekte, fordi den viser hvordan den som vil minst har mest makt. Den som har noen hektet, har så stor makt over personen at det påvirker handlings- og tankemønster. I essayet (og boken) nevnes flere fellestrekk blant de som blir rammet av romantisk hekte. Her viser hun ikke alltid til Andersson, men Ester utgjør likevel et passende eksempel. Et av trekkene er følsomhet, et annet er at de er preget av en eksistensiell uro, "en slags *konstant indre diskusjonsholdning*" (Gran 2015). Ester har studert filosofi, og stiller stadig store, undrende spørsmål, både til andre og seg selv. Hun tolker, analyserer og diskuterer med seg selv inne i sitt eget hode, til enhver tid. Hennes indre uro kan sies å gjenspeiles i handlingene hennes – hun jobber til langt på natt, vandrer hvileløst rundt i Stockholms gater, og løper en halvmaraton hver søndag.

I boken viser Gran til noen kjernebegreper fra atferdspsykologien. Det ene er *periodisk forsterkning*, som i betydningen *uforutsigbarhet* "er et av de kraftigste virkemidlene som finnes til rådighet hvis du vil opprettholde besettende *avhengighetsatferd* hos dyr eller mennesker" (2011, 12). Hun viser til et forsøk gjort av atferdsforskeren B.F. Skinner, som undersøker atferden til rotter som får jevnlig belønning ved å trykke på en spake, mot rotter som får belønning med sporadisk mellomrom. Lik en hektet person, som ikke vet når neste belønning kommer, fortsetter å ta kontakt, vil rottene fortsette å trykke på spaken, lenge etter belønningen har sluttet å komme. Altså vil atferd som er innlært gjennom periodisk belønning, opprettholdes *lenge*, siden det er umulig å vite når neste belønning kommer (Gran 2011, 13). Hugo gir Ester slike "belønninger". Det er ikke nødvendigvis bevisst – alt fra å bruke ordet "vi" i en setning, til et blick eller en tekstmelding, kan være belønning. Men siden Ester har blitt avhengig av dem, og aldri vet når de kommer, venter hun i over ett år, selv om

det driver henne fra vettet, og ikke gir henne annet enn fortvilelse og kjærlighetssorg. Den hektede vil ofte lure på hva hun gjør feil, og tror at utholdenhet er nøkkelen. Ester passer på hva hun sier og hva hun gjør, og hvis hun først snakker ufiltrert, trekker hun med en gang slutningen at det var det hun sa som gjorde at han trakk seg unna. Samtidig er hun også overbevist om at han trenger denne motstanden, om at han egentlig liker den – i mange tilfeller skylder hun ikke på seg selv, men på ham, som er feig og konfliktsky. Gran påpeker også at den hektede ikke nødvendigvis er så uskyldig. I artikkelen fra *Morgenbladet* påpeker hun hvordan Ester Nilsson blir på grensen til skremmende:

Også Ester Nilsson er en jeger, en riktig ubehagelig en, hun er slett ikke bare et offer. Hun jakter på Hugo Rask som om han skulle være et byttedyr hun har rett til å felle. En hekta persons iherdighet og insisterende overbevisning kan være voldsom og nesten skremmende, noen ganger bikke over i plaging og stalking (2015).

Dette utfordrer igjen offerrollen Ester tillegges. Likevel er Gran tydelig på at Hugo er en hekter, og viser ikke særlig mye sympati for ham.

Er Ester hektet? Gran ramser opp tolv symptomer på romantisk hekt (2011, 250). Flere av disse er beskrivende for Ester. Hun føler seg ofte *avvist*, og *på evig jakt*. Hun *får ikke fred noe sted* (når Ester reiser til Paris er Hugo alltid tilstede i tankene hennes), og hun *isolerer seg*. Selv om hun treffer venninner nå og da, *går det gjerne dager uten at hun møter noen*. I tillegg lider hun av *tolkningsfeber*, og overveldes av *motstridende følelser*. Likevel er det ikke alle disse symptomene som passer. Ester har fortsatt *selvfølelsen* i behold – hun er klar på hvem hun er og hva hun kan gi Hugo. Hun *mister ikke grepet på dagliglivet*, hun fortsetter å jobbe, og opprettholder hobbyer som maratontrening og kinobesøk. Hun blir heller ikke særlig *flau og skamfull* – hun står for sine utsagt og handlinger. I tillegg er hun langt fra *handlingslammet*, det er ingenting tafatt over Ester Nilsson. Selv om hun kan vente måneder på en tekstmelding fra Hugo, er hun umiddelbart på hugget igjen hvis han tar kontakt.

To ting er særlig essensielt i Grans teori. Det første er makten hekteren besitter, og teknikkene han/hun tar i bruk for å utøve denne. Det andre er hvordan denne maktutøvelsen fratar offeret makt over seg selv og egen situasjon. Hugo ligner hekteren, i at han trekker seg unna, gjenopptar kontakt igjen, gir litt for å så trekke seg helt unna. Men om Hugo er uvitende til Esters tilstand, er han da ansvarlig? Teknikken hans ligner også det Roland Barthes kaller *fading*. Fading er når objektet for kjærlighet unndrar seg all kontakt, ikke fordi han må, eller fordi han elsker en annen, men tilsynelatende uten grunn. "Når den andre *fades ut*, gripes jeg av angst fordi det synes å være uten grunn og uten ende" (Barthes 2000, s. 61). For Ester er hans avvisende oppførsel uforståelig, hun skjønner ikke logikken i å gå måneder uten kontakt

for å så sende en SMS. Det fører til at hun dikter opp scenarioer – han er bare redd, eller han er forelsket i en annen kvinne. Å bli etterlatt uten forklaring, er verre enn sjalusien, skriver Barthes: Man sørger over et stort tap (2000, 62). Hvis Ester er hektet på Hugo, betyr det at Hugo automatisk er en hekter, og dermed ansvarlig for hennes lidelse? Gran fordeler ikke skyld og ansvar eksplisitt, men det er likevel relevant å undersøke hvorvidt hekting er en maktstrategi. Hekting kan være både bevisst og ubevisst, og dette skillet er veldig vesentlig. Jeg vil også stille spørsmål ved den hektedes rolle. Er hun helt uten skyld og ansvar? Ester oppsøker Hugo aktivt, og lar hans ord og handlinger bli byggesteiner i et fiktivt kjærlighetsforhold. Man kan også hevde at hun er offer for sin egen psyke, og sine biologiske impulser. Hun er underlagt dem, og de rammer henne først og fremst etter at samleiet har inntrådt.

3.7 Kjærlighet som biologi

I boken *Anatomy of Love. The Natural History of Monogamy, Adultery, and Divorce* (1992) undersøker professor i biologisk antropologi Helen E. Fisher visse bestanddeler ved kjærligheten: monogami, utroskap og skilsmisse. Hun har både et antropologisk og et biologisk perspektiv, og opplyser i forordet om at boken handler om "those mating traits and tendencies that we inherited from our past (Fisher 1992, 12). Når det gjelder hennes tilnærming til kjønn, understreker hun at hun ikke anser kvinner og menn som like: "Nature designed men and women to work together. But I cannot pretend that they are alike. They are not alike. And I have given evolutionary and biological explanations for their differences where I find them appropriate" (s. 13). En av disse forskjellene er ifølge Fisher at kvinner er mer verbale enn menn. Denne påstanden begrunner hun i flere studier, blant annet en som kobler østrogen og verbalitet ved å påvise at kvinner scorer høyest på verbale tester under menstruasjonen, hvor østrogennivåene er høyest (s. 192). Fisher hevder at "Women derive intimacy from talking" (s. 204). Dette henger sammen med kvinners fortid som "nurturers". Videre viser hun til C. Gilligan, som gjennom en studie har kommet fram til følgende: "Women more regularly seek to feel included, connected, and attached, while men more often enjoy space, privacy and autonomy (Gilligan 1982, referert i Fisher 1992, 204). Kan dette gi noen klarhet i samspillet mellom Ester og Hugo? Det stemmer at det er samtalen som driver Ester. Hun higer etter å snakke med Hugo, samtalene de har på restauranter og kafeer fremstår mer intime enn det fysiske samværet deres. Fisher skriver også at menn føler intimitet ved spill, konkurranse og lek (s. 204). I tillegg viser hun til sosiolog Harry Brod, som skriver at

menn oftest føler emosjonell nærhet når de jobber eller leker side om side, mens kvinner føler nærhet ansikt til ansikt (s. 204). Hugo og Esters forhold sirkler rundt Hugos jobb, i hvert fall fra Hugos side. Det er slik de møtes, det er tema for mange av samtalene deres, og Hugos ansikt lyser opp når Ester roser arbeidet hans. Men i romanen kobles ikke pratsomhet eksplisitt opp mot kjønn, eller opp mot noe biologisk. Det er den som føler seg forsmådd som trenger å prate. Fortellerstemmen reflekterer: "Detta ständiga pratande som den försmådda vill ägna sig åt. Detta ständiga pratande. Den som försmår har aldrig behov av att prata" (Andersson 2013, 201). "Pratandet handlar inte om att få klarhet, vilket den pratande påstår, utan om att övertyga och övertala" (s. 202). Håpet som gjør praten til et mulig overtalelsesmiddel.

Forskningen forklarer forelskelse som en kjemisk prosess som finner sted i hjernen, nærmere bestemt i områdene høyre caudate nucleus og høyre ventral tegmental, deler av hjernen som bidrar til at kroppen skiller ut dopamin (Splide 2003). I en artikkel for *forskning.no* refererer journalist Ingvild Splide til en undersøkelse gjort av Society of Neuroscience. Artikkelen oppsummerer kort hvordan forelskelse oppstår i hjernen, og hvordan kjønn kan være med på å påvirke den endelige reaksjonen på disse prosessene. Ifølge *Store Medisinske Leksikon* har dopamin "betydning for kontroll av viljestyrte bevegelser, men er også viktig som «belønningssystem» i hjernen. Både lystbetonte aktiviteter og bruk av rusmidler fører til økt frigjøring av dopamin i visse deler av hjernen" (Dietrichs 2016). I utgangspunktet finnes det en enkel, biologisk forklaring på forelskelsen. Den er avhengighetsskapende, på samme måte som narkotika. Når Kjetil Strømme Jørve tar for seg kjærlighetsavhengighet i artikkelen "Elsk meg bort", drøfter han blant annet romantisk hekt, avhengighetsatferd og tilknytning, og viser til forskning som kobler forelskelse og dopamisbruk. I tillegg til å referere til Vitha Weitemeyers teori om avhengighetssyndrom, viser han til den danske filosofen Berit Brogaard, som har kognitiv nevrovitenskap som spesialfelt. Hun sammenligner de biokjemiske prosessene i hjernen ved forelskelse med det som skjer når vi bruker kokain. I boken *On Romantic Love* beskriver hun fersk kjærlighet som en potensiell avhengighet: Forelskelse er ikke en patologisk tilstand i seg selv, men «the brain is on crack – a dangerous state of mind» (Brogaard 2016, sitert i Jørve 2017). Det opphissende, skremmende og uforutsigbare elementet ved forelskelse skyldes delvis stimulering av amygdala, hjernens fryktsenter. Signaler går til binyrene, som sender en strøm av adrenalin, noradrenalin og kortisol ut i kroppen med hjertebank, svette og ekstra energi som resultat. Samtidig senkes serotoninivåene våre, noe som åpner for økt impulsivitet (Jørve 2017).

Denne energien og impulsiviteten gjenfinner vi hos Ester, for eksempel i maratonløpingen og hennes impulstur til Paris.

At forelskelse og avhengighet er en urmenneskelig, grunnleggende prosess, får støtte i forskningen. På mange måter kan det biologiske perspektivet bidra til å forklare Esters fortvilelse. Gran sammenligner også hekt med dopmisbruk, og det er påfallende hvordan Esters higen etter Hugo minner om en narkomans abstinenser. Samtidig er ikke mennesket slave av sin biologi – vi har muligheten til å undertrykke impulser, overstyre hormoner og reflektere over egne valg. Hugo er ingen viljeløs substans heller – han har muligheten til å både fange og befri Ester fra avhengigheten, selv om han ikke nødvendigvis ønsker det, eller vet hvordan. Kjærligheten er mer innviklet enn biologien. Den eksisterer som en egen diskurs, som også er løsrevet det kroppslige. Og hva med makten? Er det biologisk bestemt hvem som har mer makt over andre? De biologiske impulsene spiller ingen stor rolle hos for eksempel Roland Barthes. Kjærligheten er grunnleggende, men den uttrykkes av tankene, ideene og språket. Ut fra en feministisk lesning bygger Ester og Hugos relasjon på sosialt konstruerte mønstre skapt av patriarkatet, ikke nødvendigvis eller utelukkende menneskelige instinkter. Makt er et flersidig begrep, som rommer blant annet samfunnsrett, fysisk makt, avmakt og makt over enkeltindividet. Der biologien spiller en styrende rolle i fysisk makt, vil nok den mellommenneskelige makten i større grad være sosialt konstruert.

3.8 Den elskende kvinnen

Simone de Beauvoirs feministiske perspektiv på forelskelsen vil ikke nødvendigvis fornekte forskning, men trolig hevde at patriarkatet har hatt sin påvirkning på både metodene og resultatene en kommer fram til. I *Det annet kjønn* (1949) argumenterer hun for at kjønn er noe sosialt konstruert. Der mannen står fri til å være et subjekt, er kvinnen gjort til "Den andre", og bestemmes og skilles ut i forhold til mannen (de Beauvoir 2000, 36). De Beauvoir tar et oppgjør med forestillinger av kvinnen som "Den andre", og tar for seg kvinnen i forskjellige roller og situasjoner, blant annet i kjærlighetsforhold og forelskelse. Kapittelet "Den elskende kvinnen" tar for seg nettopp kjærlighet. Hun opererer med begrepene *transcendens* og *immanens*. Kort oppsummert representerer transcendensen et frigjort, grenseoverskridende subjekt, mens immanensen en iboende, uforanderlig tilstand. Ifølge de Beauvoir kvinnen er stengt inne i immanensen. For å kunne bli fri må hun transcendere, til et subjekt. Et individ som er et subjekt vil utvide sitt grep om verden. Dette har mannen oppnådd. Men et menneske som er fanget i immanensen kan ikke virkeliggjøre seg selv gjennom handlinger. På grunn av

oppdragelsen, som har lært kvinnen at hun er tiltenkt mannen, vil overskridelse for henne bety å "overskride sitt eget vesen mot et av disse overlegne vesenene, å forene seg med det suverene subjekt" (2000, 740). Men er Ester immanent? Flere faktorer bryter med denne forestillingen. Hun har alle muligheter til å virkeliggjøre seg selv, for eksempel i kraft av sitt arbeid som essayist og poet, et yrke som på de Beauvoirs tid i større grad var mannsdominert.

Ifølge de Beauvoir er den immanente kvinnen allerede dømt til avhengighet:

Hun velger sin treldom så lidenskapelig at den fremstår for henne som uttrykket for hennes frihet; hun vil prøve å overskride sin situasjon som uvesentlig objekt ved å ta den inn over seg på en radikal måte; gjennom sin kropp, sine følelser og sin adferd oppvurderer hun den elskede voldsomt [...] Kjærligheten blir en religion for henne (2000, 740).

De Beauvoir trekker altså en parallell mellom kjærlighet og hengivelsen til en guddommelighet, akkurat som Christian Refsum gjør i *Kjærlighet som religion*. Men der Refsum unnlater å knytte hengivelsen til kjønn, bunner hengivelsen hos de Beauvoir i den immanente kvinnens ønske om å transcendere, gjerne gjennom mannen. Kvinnen vil bli uendelig, og dermed fornekter hun seg selv (2000, 747). Vil Ester bli uendelig? Hun oppgir seg selv til en viss grad, ved at Hugo *opptar* henne. Men fornekter hun seg selv? Hun holder hun fast ved sine meninger og verdier, hun lar seg ikke smitte av Hugos måte å se verden på, hans meninger om kunst eller politikk. De Beauvoir skriver at "Det kvinnen først og fremst ønsker for å virkeliggjøre denne unionen, er å tjene; det er ved å svare på elskerens krav at hun føler seg nødvendig; [...] Jo flere krav mannen kommer med, jo mer tilfreds føler kvinnen seg" (De Beauvoir 2000, 747). Ester strekker seg langt for å tilfredsstille Hugo, og er trolig tilbøyelig til å gjøre det han ber henne om, om han hadde henvendt seg til henne. Men hun stiller også krav. Hun vil omgås, hun vil tilbringe mest mulig tid sammen med ham, hun krever at han snakker til henne og er oppriktig med henne. Problemet er at hun konsekvent oppgir kravene idet han ikke møter dem. Det Hugo faktisk krever, som er at hun ikke spør for mye, ikke forstyrrer ham mens han jobber, ikke krever noe av ham – disse kravene gjør henne alt annet enn tilfreds. Hun klarer ikke følge dem, fordi de ikke samsvarer med *hennes* krav. Noe annet som gjør at Ester bryter med de Beauvoirs bilde av den forelskede kvinnen, er ønsket om identifikasjon, som de Beauvoir framhever: "Kvinnen forsøker å se med hans øyne, hun leser de samme bøkene som ham, foretrekker de samme bildene og den samme musikken [...] benytter seg av hans ord, etterlikner hans bevegelser og får hans manier og uvaner" (2000, 750). Ester etterligner ikke Hugo, men hun strekker seg, for å imøtekomme ham. For eksempel begynner hun å spise mer kjøtt, selv om hun foretrekker et vegetarisk kosthold. Men selv om hun er genuint interessert i å bli kjent med ham, for eksempel ved å lese bøkene

han anbefaler henne for å etterpå kunne diskutere med ham, er hun gjerne uenig. Hun er intellektuell og belest, med sin egen smak, og har ingen problemer med å være kritisk til det Hugo sier, mener og gjør. Hun er mer likestilt enn de Beauvoirs kvinne.

Ifølge de Beauvoir er kvinnen fanget i immanensen på grunn av egen kropp, bundet til å føde mannens barn. Det minner om det biologiske perspektivet, men her er det ikke hormonene og nødvendigheten av å reprodusere seg som binder, men patriarkatets uunngåelige krav til kvinnen. For Ester er ikke barn noe tema. Andersson selv er en forkjemper for frivillig barnløshet, og ønsker å bekjempe de tradisjonelle forestillingene at kvinnen, til tross for at hun er fri, moderne og arbeidende, vil stifte familie. Ifølge de Beauvoir er arbeidet kvinnens vei ut av immanensen. Ester jobber frilans, og fremstår som en dedikert og dyktig skribent. Hun er økonomisk uavhengig, og later ikke til å ønske seg ekteskap og barn, hverken med Per eller med Hugo. Sånn sett er hun tilsynelatende ikke bundet til sin kropp og sitt kjønn. Men ut fra de Beauvoir teori er den frigjorte, moderne kvinnen fremmedgjort, fordi hun inntreffer mannens verden. Hun "Den Andre" (de Beauvoir 2000, 36) er Selv om det fortsatt kan diskuteres hvorvidt samfunnet er likestilt nok, har det uten tvil skjedd endringer etter 1949. Arbeidslivet er ikke lenger mannens sfære i den grad den var det før. Kultursfæren Ester arbeider og sosialiserer i, er definert av begge kjønn. Mange vil likevel innvende at kulturbransjen fortsatt er mannsdominert, som vi blant annet ser av debatten om "kulturmannen". Jeg mener likevel at Ester kan sies å være transcendent. I møte med Hugo er det ikke hans "maskuline intellekt" som vipper henne av pinnen, men den overveldende forelskelsen. Det er ikke først og fremst kjønn som definerer maktbalansen mellom dem, men den ugjengjeldte forelskelsen. Ester elsker, og det er ingen motsetning mellom det å elske, og det å være likestilt. Likevel preges noen faktorer av enkelte kjønnsrollemønstre. De Beauvoir skildrer den elskende kvinnen på en måte som i noen tilfeller virker utdatert, men i andre tilfeller veldig treffende. Ester oppfyller tross alt mange kjønnsstereotyper de Beauvoir trekker frem. Når Barthes skriver om kjærlighet, bruker han Goethes Werther som eksempel på en lidende, forelsket person. Finnes det en vesentlig forskjell på Werthers og Esters kjærlighet? Og er den i så fall basert på kjønn?

Jeg vil i følgende avsnitt gjøre en ekskurs, og gjøre rede for forelskelsen hos en mannlig, litterær karakter som tilsynelatende har mye til felles med både Ester og Werther, nemlig løytnant Glahn, fra Knut Hamsuns *Pan* (1894). Her vil jeg, ut fra de Beauvoirs betraktninger om den elskende kvinnen, gjøre rede for den elskende mannen, representert av Glahn. Så vil jeg se nærmere på kjærlighetsobjektene – Hugo Rask hos Andersson, og Edvarda hos Hamsun. Begge besitter en makt, da de begge er objekt for en lidenskapelig kjærlighet.

Hvordan forvalter de makten? Og hvordan spiller kjønnsrollene inn i disse relasjonene? Dette er også interessant i historisk kontekst, da kjønnsrollene tydelig er endret mellom utgivelsen av *Pan*, de Beauvoirs *Det annet kjønn* og *Egenmäktigt förfarande*.

3.9 Den elskende mannen

Innledningsvis i kapittelet "Den elskende kvinnen", siterer de Beauvoir Friedrich Nietzsche:

Det kvinnen forstår med kjærlighet er nokså klart; det er ikke bare en oppofrelse, det er en fullstendig hengivelse med kropp og sjel, uten begrensninger [...] Når det gjelder mannen, er det nettopp denne kjærligheten han *vil* ha av kvinnen; [...] hvis det fantes menn som også følte dette ønsket om å gi seg fullstendig hen, ville de neimen ikke være menn (Nietzsche, de Beauvoir 2000, 739).⁶

Altså er overgivelsen, ifølge Nietzsche, kvinnelig. Denne påstanden er ganske spekulativ – finnes det ikke også menn som oppgir seg selv til forelskelsen? Sitatet fremviser hvordan påstander om kjønn kan være generaliserende, samt bundet til tid og kontekst. Både de Beauvoir og Nietzsche skrev sin teori lenge før Lena Anderssons samtid, men verdenslitteraturen som foreligger for dem er full av forelskede menn. Gir ikke de seg hen, de også? Kjærligheten har alltid vært et grunnleggende litterært tema, og både forfattere og hovedkarakterer var stort sett menn. Når Romeo velger døden fremfor et liv uten Julie hengir han seg fullstendig, med kropp og sjel. Likevel er nok ikke den ridderlige romantikken Shakespeare skrev om like gjenkjennelig i samtidslitteraturen. Er det i litteraturen noe grunnleggende som skiller den forelskede kvinnen og den forelskede mannen? Jeg vil ikke forsøke å gi et entydig svar på dette, men vil likevel drøfte spørsmålet gjennom en kort analyse av en mannlig, litterær forelskelse. I norsk sammenheng er det få som beskriver svervende, irrasjonelle, håpløst forelskede menn som Knut Hamsun. Flere har funnet likhetstrekk mellom Andersson og Hamsun, blant annet Ingunn Økland, som i sin anmeldelse skriver at Esters dobbelthet (fornuftens resonnement og følelsenes makt) minner om Hamsun, hvor "Den ulykkelige får et indre liv på høygir og kverner som besatt på detaljer som – komisk nok – er stadig mindre avhengig av det elskede objektet" (2014). En av Hamsuns forelskede menn er løytnant Glahn, som opptrer i romanen *Pan* fra 1894.⁷

Pan handler om løytnant Thomas Glahn, en tilreisende jeger som slår seg ned i en hytte nær en liten, nordnorsk bygd. Her møter han Edvarda, datteren til den lokale

⁶ Fra *Die fröliche Wissenschaft*, 1882. De Beauvoir opplyser ikke om hvilken utgave hun siterer fra.

⁷ Utgaven jeg siterer fra ble utgitt på Gyldendal i 2007. Til grunn for denne utgaven ligger *Samlede verker 1-27. Ny utgave* (2007-2009). Teksten er basert på *Samlede verker* fra 1934, men har gjennomgått en revisjon av moderne riksmål.

handelsmannen Mack, og forelsker seg i henne. Romanen er todelt. Den første delen er fortalt av Glahn, som skriver om og tenker tilbake på hendelser som fant sted to år tidligere i Nordland. I den andre delen, "Glahns død", ligger synsvinkelen hos en jaktkamerat. Det er i den første delen vi møter den svermende, forelskede Glahn. Synsvinkelen i del én ligner den hos Andersson, ved at relasjonen kun blir sett gjennom den forelskedes øyne. Men i *Pan* skildres følelsene gjennom et tilbakeblikk, som gir mer rom for justeringer og nyanseringer – den skrivende Glahn vet hvordan relasjonen tar slutt, dermed er håpet Ester klamrer seg fast til fraværende. Hos Andersson er det den allvitende fortelleren som nyanserer, men den gir likevel stor plass til Esters tankestrøm.

I begynnelsen av romanen, hvor Glahn introduserer fortellingen, innleder han med rike, henrykte naturskildringer, og når han nevner Edvarda, reduserer han minnet av henne til noe ubetydelig og uviktig, noe som leseren i etterkant skjønner er et upålitelig trekk. Han skriver at hun sysselsatte hans tanker for en kort tid: "Jeg husker henne ikke mere til stadighet, ikke nu, nei jeg har ganske glemt henne" (Hamsun 2007, 6). Resten av fortellingen motbeviser dette. Ved deres første møte treffer forelskelsen ham forsiktig, men sikkert: "Jeg følte i dette øyeblikk noe røre ved mitt hjerte som en liten flyktig vennlighilsen. Det kom av våren og den lyse dag, jeg har tenkt over det siden" (s. 14-15). Etter dette fyller forelskelsen ham, han henger seg opp i detaljer, angrrer på ting som at han ikke hadde bestilt noe å servere henne, og at han hadde latt henne sitte på briksen fremfor benken. Det ligner scenen hvor Ester unnlater å ta av seg boblejakken inne hos Hugo, da hun ikke vil virke for komfortabel (Andersson 2013, 20). Den forelskede setter enhver handling under förstørrelsesglasset.

I dagene som følger er han isolert, mens han lengter etter å treffe Edvarda. Han oppsøker faren hennes, Mack, og blir hos ham hele kvelden, i håp om å se henne. Når han søler ut et glass, og Edvarda ler av ham, blir han såret og flau. Reaksjonen hans er defensiv: "Det skjøt en dunkel følelse av misstemning gjennom meg ved Edvardas intetsigende latter, jeg så på henne og fant at hennes ansikt var blitt intetsigende og lite vakkert" (s. 20). Hans syn på Edvarda virker farget av hennes velvilje mot ham. Om sommeren blomstrer forelskelsen, den er gjensidig, lykkelig. Glahn sover ikke om nettene, han beskriver seg selv som forstyrret, hans hjerte "fløy bort" (s. 32). Om nettene venter han på Edvarda, som noen ganger kommer, og noen ganger uteblir. Når hun uteblir i to netter, og så oppsøker Glahn igjen, er han takknemlig, men blir også usikker. "Men det er gått to netter, tenkte jeg, hva gjorde hun den første natt? Og hvorfor er det ikke så megen glede i hennes øyne som før?" (s. 38). Men Edvarda forsikrer Glahn om at hun tenkte på ham, og han blir igjen lykkelig – "nu var alt godt" (s. 39).

Vekslingen mellom lykke, usikkerhet og sinne er karakteristisk. Hos Andersson ligger ambivalensen hos Hugo, Ester er sikker og frempå. Hos Hamsun veksler både Glahn og Edvarda mellom rosende ord og spydigheter, kulde og hengivenhet, beundring og avsky. På en holmetur gir Edvarda mye oppmerksomhet til doktoren, en mann Glahn anser som en rival. Hun oppfører seg avvisende, og Glahn blir sjalu, og begynner å oppføre seg merkelig og irrasjonelt. Når Edvarda så veksler mellom å flørte med ham og med doktoren, kaster plutselig Glahn skoen hennes på havet – "av glede over at hun var nær eller av trang til å gjøre meg gjeldende og minne henne om at jeg var til" (s. 44). Etter dette følger skam, anger og undring. Denne irrasjonaliteten gjenfinner vi hos Ester, men den er likevel mer impulsiv hos Glahn.

Ester og Glahn er ganske forskjellige. Han søker isolasjon, hun samvær. Der Ester virker mer eller mindre uanfektet over hva andre rundt henne tenker, er Glahn usikker og stolt. Han er ikke kun var for Edvardas blikk – han er paranoid og frykter de andres tanker hele tiden, han vil hevde seg og vise seg bedre enn sine potensielle rivaler. Stoltheten gjør at han i etterkant ikke engang vil innrømme for seg selv at han har vært forelsket, siden utfallet ikke ble som han håpet. I tillegg er Ester på den andre siden en intellektuell, kjølig og analytisk person også i sin forelskelse. Glahn er et følelsesmenneske fullt ut, hans humør, temperament og følsomhet er skiftende og uforutsigbart. Der Ester resonnerer, drømmer Glahn. Det er ganske påfallende fra et kjønnteoretisk perspektiv – Glahn oppfyller flere kjønnsstereotypiske fordommer som vanligvis er rettet mot kvinnen. Han er irrasjonell, lunefull, forførerisk og bedragerisk (vil det vise seg). Han lar følelsene styre ham. Ester, derimot, utfyller en typisk mannlig karakteristikk. Hun er kalkulerende, analytisk, kjølig og fornuftig, også i kjærligheten. Selv kjærligheten er en vitenskap for henne. Likevel er det tydelig at Ester underkaster seg, i mye større grad enn Glahn.

I sin forelskelse ser Ester kun Hugo, mens Glahn også nyter oppmerksomhet fra andre kvinner. Han har et forhold til en annen kvinne, Eva. Om han så bruker Eva for å gjøre Edvarda sjalu, søker han likevel tilfredsstillelse og bekreftelse hos henne. Ester har ikke øyne for andre, og later ikke som heller. Glahn er like svingende og uklar som Edvarda, om ikke mer. Det pågår en maktkamp mellom dem. Ikke en maktkamp lik Ester og Hugos, hvor Ester i utgangspunktet er villig til å underkaste seg alle Hugos ønsker, så lenge han ønsker noe fra henne. Glahn og Edvarda avviser hverandre av trass og stolthet, for å ha overtaket på den andre. Når Glahns hytte brenner ned og Edvarda tilbyr husly, avviser han, og det gir ham "en stolt glede" (s. 100). Glahn er også mer eiesyk. Ester vil naturligvis ha Hugo for seg selv, men presser ham ikke, og er så forelsket at hun er villig til å la ham ha flere kvinner så lenge hun

er en av dem. For Ester er litt bedre enn ingenting. Glahn vender seg mot andre så fort Edvarda viker unna.

Til tross for at vi bare ser dem gjennom den forelskedes blick, er også Edvarda og Hugo forskjellige. Der Hugo konsekvent er uklar, gjengjelder Edvarda til tider kjærligheten fullt ut. Hun innrømmer sin forelskelse, og later til å hengi seg til Glahn i øyeblikk, før hun brått trekker seg unna, tilsynelatende av noe han sier eller gjør. Doktoren beskriver også Edvarda som uforutsigbar og utspekulert:

Hun er et barn som har fått forlite ris og en kvinne med mange luner. [...] såsnart hun merker seg utsatt for Dem vil hun si til seg selv: Se der står nu denne mann og ser på meg og tror han har vunnet et spill! Og hun vil med et blick eller med et koldt ord bringe Dem ti mil bort [...] Slik er hun, ufornuftig og beregnende på samme tid (s. 57-59).

Dette kunne like gjerne vært en beskrivelse av Glahn, som er likere Edvarda enn han vil innse. Begge veksler de mellom varmt og kaldt. Hugo Rask for det er meste lunken. Likevel klarer både Hugo og Edvarda å forvirre sine beundrere på grensen til galskap. Mot slutten, når Glahn bestemmer seg for å reise, oppsøker han Edvarda, med høye forventninger, muligens om gjenforening. Da han utbryter navnet hennes, reagerer hun med å bli kald og trassig. Hun setter seg ned og leser, noe som gjør Glahn forundret: "Intet, intet inntrykk hadde min avskjed gjort på henne" (s. 109). Glahn finner underdanigheten ubehagelig, det å tigge byr ham imot.

Begge fortellere er mer eller mindre upålitelige, men på forskjellige måter. Vi har full tilgang til Esters tanker, og trenger ikke tvile på dem, men det betyr ikke at skildringen av relasjonen er sannferdig fremstilt, objektivt sett. Vi får presentert Hugos handlinger og replikker gjennom Esters øyne, og får tydelig tilgang til hennes tolkningsprosess, noe som farger vår oppfatning av ham. Glahns fremstilling er enda mer upålitelig: Ikke bare får vi forholdet mellom han og Edvarda fremstilt kun gjennom hans øyne, vi får de også presentert i et tilbakeblikk. Hans fremstilling av hendelsene skurrer. Vi får ingen lange sekvenser med lengsel, drøm og forestillinger om hva som kan bli, for den fortellende Glahn vet allerede hvordan det ender. Dette påvirker i stor grad hvordan historien blir fortalt. Likevel er forelskelsen definerende for begge karakterene. Esters perspektiv er farget av forelskelsen, men balanseres likevel av fortelleren, som har et løftet blick. Glahn er tilbakeskuende, men ikke mindre stolt og lunefull av den grunn. Dette påvirker intensiteten. Selv om Glahn er langt unna Edvarda, uten noe håp om en fremtid med henne, er det tydelig at kjærligheten har merket ham. Han avslutter med igjen å forsikre leseren om at han ikke lenger tenker på Edvarda: "Hvorfor skulle jeg ikke helt ha glemt henne i denne lange tid? Jeg har ære i livet" (s. 112). Likevel, da han åpner brevet fra henne, med to grønne fuglefjær inni (som hun fikk

av Glahn), trekker en "isnende redsel" gjennom ham, han ser for seg Edvarda, blir oppfarende og truer hunden sin. Hun har fortsatt makt over ham.

Begge forelsker seg i en illusjon. Esters illusjon er en virkelighetsnær fantasi hvor Hugos ord og handlinger betyr det hun håper det skal bety, det hun tolker at det betyr. Glahns drøm er mer storslagen og poetisk. Den finner sted i naturen, i et oppdiktet sagn om Iselin og Diderik, som framstiller en kjærlighet som kunne vært hentet fra middelalderromantikken.

Glahn uttrykker det slik, under en samtale med Eva:

Jeg elsker tre ting, sier jeg så. Jeg elsker en kjærlighetsdrøm jeg hadde engang, jeg elsker deg, og jeg elsker denne plett jord.
Og hva elsker du mest?
Drømmen. (s. 86-87)

Drømmen kan tenkes å være en versjon av Edvarda. Men i virkeligheten er følelsene mer komplekse, preget av et sinne. Når Edvarda oppsøker Glahn mot slutten av romanen, er han rasende og avvisende. Hun vil forsones, men Glahn "griner av sinne og forundring" (s. 77). Stoltheten hans er også det som til syvende og sist hindrer kjærligheten deres. Edvarda trygler ham: "Nei riv ikke mitt hjerte ut av meg. [...] Igår var jeg nesten fra forstanden fordi jeg hadde tenkt på deg hele tiden, [...]" (s. 79). "Jeg elsket din skikkelse, ditt skjegg og dine aksler, alt hos deg elsket jeg...". Glahn avviser henne tvert: "Hennes røst ryster selsomt, men det rører meg ikke" (s. 80). Rollene snus, og nå er Edvarda den elskende, og Glahn den avvisende. Glahn har tatt makten tilbake. En tidligere replikk fra Edvarda kaster lys over dette maktforholdet: "Husk på, noen gir lite, og det er meget for dem, andre gir alt, og det koster ingen overvinnelse; hvem har så gitt mest?" (s. 62). Det hun har gitt har vært mye for henne, og ifølge henne har det Glahn gitt kostet ham lite. Det minner om en av Esters mange refleksjoner rundt maktforholdet mellom Hugo og henne: "Det är den starkare parten, den som vill minst, som måste hålla impulserna i schack [...] Det kräver mindre for honom att ändra sig än för mig, för han vill ju inget" (Andersson 2013, 161). Føler både Edvarda og Glahn at de har ofret mest? Ester vet at hun gir mest, men er også villig til å gi alt. I Glahns kjærlighet finnes ingen total overgivelse. Altså er han en mann etter Nietzsches definisjon. Han elsker ikke uten forbehold. Forelskelsen plager ham, gjør ham irrasjonell og forstyrret. Likevel utsletter den ikke hans ego og stolthet. Derimot forsterker den behovet for å ha overtaket. Han behandler Edvarda nærmest som en rival, og å hengi seg vil være å tape for henne. Når han røper sin sårbarhet og mister besinnelsen overfor doktoren etter et selskap hos Mack, skammer han seg så voldsomt at han i sjalusi og skam skyter seg i foten. Der Ester torturerer seg selv mentalt, lar Glahn frustrasjonen gå ut over andre. Han skyter hunden sin, er

spydig mot Edvarda, og stjeler Macks elskerinne, som fører til at hun mister livet. Ester, på sin side, sårer riktignok Per, men lider like mye selv. Om hun føler sinne mot Hugo, forsvinner det når de sees, mens når Glahn ser Edvarda blir han ofte enda sintere. Grunner det i en mannlig motvilje mot å underkaste seg? Det kan tenkes at det er enklere for Ester å gi seg hen fordi det i større grad forventes av hennes kjønn.

De Beauvoir skriver at menn kan være lidenskapelige elskere i visse øyeblikk av livet, men kan ikke defineres som en "elskende mann": "selv i sine voldsomme følelsesutbrudd gir de seg aldri helt hen; selv om de faller på kne foran sin elskerinne, ønsker de fremdeles å eie henne, å annektere henne; de forblir i sentrum av sitt eget liv som suverene subjekter" (2000, 739). Det er usikkert hva det vil si å eie noen – Ester uttrykker ikke noe ønske om ekteskap, men ønsker kun å tilbringe tid med Hugo. Det faktum at Hugo har andre, sårer Ester, men det gjør ikke noe utslag på kjærligheten. Om kvinnen skriver De Beauvoir at hun opphøyer mannen. Dette fører til at hun "forbyr elskeren å vise svakhet, på grunn av den glorien hun har forsynt han med [...] Det er av og til lettere å dyrke ham når han er borte enn når han er til stede" (de Beauvoir 2000, 752). Edvarda viker unna ved det minste svakhetstegn fra Glahn, og overgir seg ikke helt og holdent. Ester viker ikke unna. Det er påfallende, nesten karikert. Hun godtar Hugos feil som kunstner, og hans politiske holdninger hun ikke er enig i, men hun ignorerer den fatale feilen, nemlig at han ikke elsker henne. På sitt vis elsker hun ham fra avstand, siden kjærligheten er sterkest i hennes illusjon. I den forstand er Ester og Glahn i en lignende situasjon: De drømmer seg bort til en utopisk, gjensidig og ukomplisert kjærlighetsrelasjon, mens relasjonen i realiteten er mer eller mindre ikke-eksisterende.

Ved å ha gjort en ekskurs til *Pan*, mener jeg å ha vist at det, til tross for store forskjeller mellom karakterene, også eksisterer noe felles. Begge forholdene er preget av et maktspill, som ingen egentlig kommer heldig ut av. Glahns stolthet og motvilje mot å gi seg hen er interessant, fordi det i tillegg til å være et karaktertrekk, også bekrefter Nietzsches påstand om at en mann ikke underkaster seg. Jeg leser ikke denne påstanden som tilstrekkelig begrunnet, eller holdbar på generell basis, men jeg mener det ligger en føring i denne kjønnsforventningen, en forventning som nok var enda sterkere på Hamsuns tid. Mannen underkaster seg ikke sin elskede, men kvinnen gjør det. Hos Nietzsche ser vi at mannen ønsker at kvinnen underkaster seg. Til tross for at Glahns ønske, underkaster ikke Edvarda seg, i hvert fall ikke før mot slutten, når det er for sent. Derfor er Edvarda som karakter oppsiktsvekkende. Hugo, på sin side, ønsker ikke Esters underkastelse, men får det like fullt.

Hva med Hugos perspektiv? Hugo kan ikke regnes som Den forelskede, hans perspektiv er nok ikke direkte sammenlignbart med Esters. Men det har likevel blitt skrevet,

som følge av debatten om kulturmannen. I 2016 utkom boken *Hugo – en Rask historia* av Manne Johansson. Boken er en parafrase på *Egenmäktigt förfarande*, en omskrevet versjon fortalt fra Hugos perspektiv. Den utforsker den andre parten, den som ikke er forelsket, men som blir et objekt for en annens begjær. Innledningen lyder slik: "Han hade ingen aning om hur hon hade känt det. Därför kunde han heller inte ställas till svars för vad som sedan hände. Ingen kan någonsin dömas, ställas till svars eller känna skuld för att de inte lever upp till andra människors drömmar och förväntningar" (Johansson 2016, 5). Den innleder med en ansvarsfraskrivelse og en overføring av skyld. Dette kan leses som et forsvar av Hugo, og av den mye kritiserte og kanskje misforståtte kulturmannen. Der Esters forelskelse og iherdige driv i Anderssons roman underbygges av Hugos tvetydighet og lokkende oppførsel, blir Ester i denne framstillingen nærmest desillusjonert, mens Hugo står igjen som misforstått og uvitende, men også noe overflatisk og narsissistisk.

3.10 Ansvar for eget liv

I *Egenmäktigt förfarande* er særlig to motsetninger relevante når vi skal definere ansvar – bevisst/ubevisst og aktiv/passiv. I Grans essay heter det at noen *bevisst eller ubevisst* hekter noen på kroken (2015). Er ikke hekterens bevissthet avgjørende for hvilket ansvar han har? Formuleringen bevisst *eller* ubevisst sidestiller det å intensjonelt holde noen i en pinefull tilstand med det å ubevisst sende signaler noen kan mistolke. For å avgjøre Hugos grad av bevissthet, må vi forholde oss til replikker og handlinger. Det er tydelig at Hugo vet at Ester er forelsket i han, fordi hun uttaler det. Vet Hugo at han ikke er forelsket i Ester? Det virker sånn, i hvert fall når han under en samtale med Ester definerer relasjonen som en pasjon. Altså har han handlet mer eller mindre bevisst. Man kan spekulere i hva det er Hugo vil ha ut av relasjonen. Kanskje han vil beundres, kanskje han vil ha Ester i bakhånden som en reserve. Mest sannsynlig bunner hans unnvikende oppførsel i en konfliktskyhet, et ønske om å unngå ubehageligheter. Hva med Esters bevissthet? Er hun bevisst på at Hugo ikke egentlig vil ha henne? Både ja og nei. Hun vet det nok, men hun bedrar seg selv, og overbeviser seg selv om det motsatte. Likevel søker hun bevissthet konstant, i sin resonnering. Hun kommer stadig vekk fram til at han ikke egentlig elsker henne, men godtar ikke at han ikke kan komme til å gjøre det, siden han ikke har drept håpet. Sånn sett er hun bevisst på situasjonens tilstand, men har urealistiske forventninger for framtiden.

Ordparet aktiv/passiv er interessant i forbindelse med både Ester og Hugo. I Refsums lesning er begge karakterene veldig passivisert. Karakterene står i følelsenes vold, kroppen

lever nærmest sitt eget liv. Ester styres av besettelsen, og all urett som begås mot henne er det håpet, forelskelsen, ensomheten eller selvbedraget som er ansvarlig for. Som nevnt mener jeg dette er en ansvarsfraskrivelse på Hugos vegne, men også på Esters. Gran påpeker den hektedes aktive rolle: "Jeg nekter å se på deg utelukkende som et offer. Hektet er som en mynt med to sider. På den ene siden avtrykket av den altfor utholdende jegeren i deg, på den andre siden offertilstanden med din gradvis krympende selvfølelse. Kombinasjonen er farlig" (2011, 13). Ester vet hva hun gjør når hun sender en melding for mye, hun vet at hun legger mye press på Hugo. Men hun velger å gjøre det, og hun mener hun er ved sin fulle rett til det, fordi Hugo skylder henne en klarhet. På samme måte velger Hugo å ikke avvise Ester, han velger å unngå å fortelle om den andre kvinnen i Malmø, han velger å ligge med henne, og han velger å gjentatte ganger trekke seg unna, for å så ta kontakt igjen. Om vi regner både Ester og Hugo som aktive og bevisste, kan vi også regne de som sterke parter med kontroll over egen skjebne. Ester har et ansvar ovenfor seg selv, og makter til slutt å bryte ut av forelskelsen, og ta ansvar for eget liv. Hugo har et ansvar ovenfor Ester, fordi han har en makt over henne som han er bevisst. Dette ansvaret unnlater han å ta.

Tidligere har jeg påpekt at Ebba Witt-Brattströms lesning kan representere et syn på Ester som offer. Det stemmer til en viss grad. Men den kan også representere en tredje retning av resepsjonen, nemlig synet på Ester Nilsson som feministisk forbilde. Dette synet bygger blant annet på Esters jag etter sannhet, hennes krav til Hugo om å ta ansvar, og hennes manglende skamfølelse. Witt-Brattström skriver: "[N]är han drar sig undan utan förklaring, blir Ester Nilsson rasande. Trots att väninnorna varnar för förnedringsaspekten i hennes stalkeraktiga förföljelse av honom, vägrar hon att se sig som ett offer. [...] Ester godtar inte att en kvinna per definition måste vara bärare av självförakt" (2014). Denne lesningen forsterker bildet av Ester som aktiv og bevisst, og igjen bildet av Ester som transcendent fremfor immanent. Den transcendenten er et fritt subjekt, og har ansvar for eget liv. Subjektet er ikke fri fra maktovergrep og manipulasjon, men innehar styrken til å gjennomskue det, slik Ester tross alt gjør. Hun taper ikke seg selv, ikke helt. Hun dedikerer seg fullstendig, og bruker all tid og krefter på Hugo. Men hun holder på sin person, sine verdier og sine meninger. Forelskelsen svekker Esters impuls kontroll, og gjør henne mottakelig for Hugos spill, men hennes mentale styrke er likevel intakt. Om vi leser Ester utelukkende som et offer eller som en besatt, glemmer vi hennes styrke, rasjonelle handlingskraft og bevisste valg, og fritar henne for det ansvaret som tross alt hører et frigjort menneske til.

4 Et transcendent subjekt

I denne analysen har jeg forsøkt å vise hvordan Anderssons kjærlighetsfremstilling gjør en dyptgående analyse av makt i relasjoner, og hvordan Esters perspektiv, som fungerer både provoserende og bekreftende for lesere og anmeldere, utfordrer hvordan "offerets" historie fortelles. Jeg har også ønsket å utfordre noen av holdningene jeg finner i resepsjonen. Først er det nødvendig å etablere noen konklusjoner som jeg har gjort ut fra lesningen min. Det første er at Ester Nilsson i høyeste grad opplever kjærlighet. Det er ikke slik at samtlige andre lesninger har sagt seg uenige i dette, men jeg mener likevel at forsøket på å sette alternative merkelapper på denne følelsen mer eller mindre har ledet oppmerksomheten vekk fra dette. Ester opplever en livsomveltende, altopplukende kjærlighet, som i hennes sinn er ren og enkel. Begreper som hekt og besettelse er absolutt treffende, men bidrar også til å farge hvordan vi leser denne kjærligheten. En besatt mangler fornuft, og fremstår gal, nærmest som en jeger. En hektet er et offer, men også en jeger, som hekter seg på byttet sitt. I begge tilfeller synes personen å være uten kontroll, styrt av en slags urmenneskelig drift. Så enkelt er det ikke. I disse tilfeller finnes det også en part til, en hekter, den besattes bytte, eller kjærlighetsobjektet. Og her er det nødvendig at makten hektes på. Makten står ikke utenfor kjærligheten. I en relasjon er den alltid tilstedeværende, på et bevisst eller ubevisst nivå. Min andre konklusjon er at den som har minst å tape, også har mest makt. Jeg vil i det følgende argumentere for at Ester ikke er maktesløs, at hun også har ansvar for sitt eget liv, men det er i mine øyne likevel ingen tvil – Hugo har størst makt over Ester, og uavhengig om han er bevisst denne makten eller ikke, unnlater han å ta det ansvaret en slik makt medfører. Uenigheten dreier seg om hvilket ansvar det er snakk om. Min tredje konklusjon er at det ikke først og fremst er kjønn som definerer Ester og Hugos maktforhold, men den nevnte asymmetrien. Det betyr likevel ikke at kjønn er uvesentlig, men det er uklart om det er utslagsgivende for Esters situasjon. Likevel er det noen interessante mønstre som peker seg ut, som jeg mener Anderssons roman makter å problematisere. Men, Esters problem er ikke at hun er en kvinne som er utsatt for mannlig maktmisbruk, men en forelsket som ikke får gjengjeldt kjærligheten.

4.1 Styrke i underkastelsen

Esters styrke ligger i hennes bevisste valg. Under en konfrontasjon anklager Hugo Ester for å presse ham til underkastelse, hvor hun til det svarer at hun "avskyr underkastelse". (s. 111).

Dette er paradoksalt. Er det hans underkastelse hun avskyr, eller sin egen? Esters lidenskapelige kjærlighet kan jo også anses som en slags maktutøvelse. De Beauvoir påpeker at kvinnens hengivenhet har en bakside – ved å hengi seg vil hennes sjenerøsitet omformes til kravstorhet: "Fordi hun har fremmedgjort seg selv i en annen, vil hun også gjenvinne seg selv" (2000, 752). Det å elske så fullstendig er et tveegget sverd – og ifølge de Beauvoir har menn som Lawrence, Montherlant og Benjamin Constant bittært kritisert "lenkene en altfor sjenerøs lidenskap hos en kvinne legger rundt en manns hals". En lidenskapelig kvinnes kjærlighet "tas for å være en gave, mens den er et tyranni" (de Beauvoir 2000, 753).

Romanens forteller hevder følgende:

Den älskandes enda vapen är att sluta älska. Hur kladdig och kvävande kärleken än har upplevts hos mottagaren skaver det att mista den, också när denne aldrig velat ha den. Det är maktbalansen som förskjuts av den nya likgiltigheten, en fruktan att te sig löjlig och vanlig inför den före detta älskandes blick (Andersson 2013, 141).

Men stemmer det? Vil ikke en innstendig ansvarspåleggelse også være et våpen? Om Ester slutter å elske Hugo, vil det ikke egentlig skade ham. Men hennes innstendighet gjør ham i alle fall ukomfortabel. Som fortelleren her påpeker, kan maktbalansen også forskyves idet den elskende slutter å elske. Makten Hugo har over Ester har oppstått av kjærlighet, og forsvinner idet dette opphører. Samtidig bruker Ester kjærligheten som et slags våpen. Ved å oppgi alt for Hugo, alltid være tilgjengelig, ved å vende det han sier og gjør om til et løfte om noe mer, får hun også at overtak på ham. Hun former bildet av ham, definerer og klandrer ham. Det gir henne en slags definisjonsmakt. Deres relasjon er et kjærlighetsforhold, fordi hun elsker ham. Dermed har han ansvar for hennes lykke. Det er tydelig at dette ikke er en forpliktelse Hugo ønsker. Men ønsker han egentlig makt over Ester? Jeg mener hans bevissthet vitner om det. Ut fra Esters vurdering ønsker Hugo å unnsnippe andres makt. Et sted han kan oppnå dette, er på jobben, hvor han er sin egen sjef, eller ved å reise bort til Malmø eller huset sitt i Leksand: "Där låg hans dröm om att klara sig utan kvinnors makt över honom" (Andersson 2013, 145). Ansvarspåleggelsen minner om Roland Barthes' fragment om gaven, som kan gis i form av tid og dedikasjon. Den som gir seg selv er alltid den rause, den selvoppofrende, dermed offeret. Dette gir en form for makt. Barthes skriver at idet man viser frem for andre alt det man gir, og skaper en scene, "røper gaven sin karakter av det styrkebevis den er bestemt til" (2000, 49). Fortellerstemmen i romanen påpeker også gavens tosidige karakter: "Gåvor man inte har bett om kan vara förfärliga i sina krav, sina anspråk, sin kladdiga demonstration av givarens omsorg" (Andersson 2013, 87).

Ifølge litteraturkritiker Daniel Sandström, som har anmeldt romanen for *Svenska Dagbladet*, innebærer kjærligheten en fornedring, som i dag er

[S]ocialt accepterad, i den meningen att den är en konsekvens av ett liberalt samhälle som förutsätter att alla individer gör rationella val – vilket är en grym ironi när det kommer till något som är så irrationellt som kärlek. Det är ingen rättighet att bli älskad, inte ens om man varit förenad i köttet, och det är ingen skyldighet att älska (2014).

Altså er det i vårt liberale samfunn forventet at individets valg er rasjonelt. Det ville trolig Ester sagt seg enig i. Problemet er når dette valget ikke underbygges av en sterk moral. Denne moralen mangler Hugo, men Ester besitter den. Når det er etablert at Ester besitter både styrke, moral, handlekraft og rasjonalitet, og selv i en underdanig posisjon nekter å bære skam og selvforakt, blir det nærmest umulig å lese henne som svak.

4.2 Det kvinnelige perspektivet

En annen som, i likhet med Witt-Brattström, leser Ester Nilsson som et feministisk forbilde er litteraturkritiker Malin Ullgren. I kommentaren "Kvinnoliv – nu utan kladd och trams" (2014) drøfter hun årsaken til at romanene om Ester Nilsson har fått så stor gjennomslagskraft, og hvorfor den i anmeldelser og lesninger heller blir sammenlignet med klassiske kjærlighetsromaner skrevet av menn, fremfor mer samtidige kjærlighetsromaner av kvinnelige forfattere. Hun tror det har å gjøre med Anderssons skrivende person, som "förknippas med ganska ung rationalitet. Genom att just hon skrev om förälskad fixering, blev galenskapen plötsligt adlad. Aningen förnuftig, faktiskt. Rentav lite maskuliniserad" (Ullgren 2014). Dette fornuftige og nesten maskuliniserte er også overført til Ester, som tross alt er en ganske anonym karakter – vi får ikke vite noe om utseende hennes, men får inntrykk av at hun ikke anser det som viktig. Vi vet ingenting om hennes oppvekst, om den har vært "någon simmig gammal flickuppväxt som grumlar den klara texten om besatthetens inre grammatik (Ullgren 2014). Vi vet at hun er intellektuell, at hun er atletisk, at hun lever relativt spartansk, og at hun foretrekker klarhet. Kanskje er det nettopp Esters klare, analytiske resonnement som redder henne fra å fremstå som gal, som tvert i mot gjør at hun for leseren fremstår ganske fornuftig. Ester frigjøres gjennom refleksjon og analyse. Hennes erfaring er den likestilte kvinnens erfaring, en erfaring som er avskrelt til kjernen, som hverken er maskulin eller feminin, men som analyserer og forklarer et transcendent subjekt i en livskrise.

Kanskje det er det som er Anderssons agn? Hvordan vi leser Ester kan på et vis avsløre leseren. Ester blir først sterk og fornuftig når vi avdekker at hun er transcendent. Om

vi leser Ester som svak, irrasjonell eller gal, blir vi offer for et slags etablert patriarkalsk syn. Ester er bevisst, og i sin febrilske forelskelse påfallende klar og tydelig. I *Egenmäktigt förfarande* ligger det et slikt agn for leseren, som lokker den til å lese Ester som gal, en irrasjonell, besatt stalker. Men Ester er hverken svak eller passiv. Hun er ikke immanent, fanget i sin situasjon som kvinne, i rammene samfunnet har satt. Hun lar Per vente hjemme mens hun realiserer sine drømmer, som der og da er å kapre Hugos hjerte. Ester mister ikke seg selv i forelskelsen, og hun besitter også en makt over Hugo, ved å vri på ordene og handlingene hans, og gjøre ham ansvarlig for mer enn han har forpliktet seg til. Hugo unnlater riktignok å ta noe ansvar i det hele tatt, og framstår slik svakere enn Ester, fordi han mangler handlekraft og mot. Det er Ester som besitter styrke, til sist også den styrken det krever å ta ansvar for sitt eget liv. Ved å lese Ester som et offer, en kvinne som mister besinnelsen over en mektig, manipulativ mann, biter leseren på agnet, og bekrefter en kjønnsstereotypisk, patriarkalsk lese måte, hvor den forelskede kvinnen fremstilles som mer eller mindre gal.

I et intervju med *ETC* understreker Andersson hvorfor Esters perspektiv er nødvendig:

[H]är görs hon till någon som är galen, fast det absolut inte är galenskap hon styrs av. Som många andra kvinnor avfärdas hon med det, att hon är galen. [...] Jag ville ge en skildring ur hennes perspektiv. För att det saknas och för att det blir ett sätt att utforska makt i relationer. Hur den oundvikliga maktobalansen i en sådan relation utnyttjas (Annebäck 2014).

Intervjuet er gjort i forbindelse med den andre boken om Ester Nilsson, *Utan personligt ansvar*. Det kvinnelige perspektivet bidrar til å belyse noe, til å illustrere et poeng. Poenget trenger ikke være at det finns en kjønnsmessig skjevhet i en heterofil kjærlighetsrelasjon, selv om mye også taler for det. Det kan også være at det nettopp ikke er det, at kjærligheten faktisk er grunnleggende lik for alle. I litteraturen er det mannlige perspektivet tydelig etablert, mens *Egenmäktigt förfarande* blir et bidrag til den kvinnelige erfaringen, som ikke behøver å være så forskjellig fra den mannlige. Ester kan provosere, og hun kan både utfordre og bekrefte forutinntatte holdninger en har til forelskede kvinner. Det viktige er ikke om det er korrekt fremstilt, eller overdrevet. Det kan være både gjenkjennelig, og uutholdelig å lese – resepsjonen gir eksempler på begge oppfatninger. Det finnes ikke en relasjon som er fri for makt, men hvordan makten fordeles beror på mer enn kjønn. Det kvinnelige perspektivet er viktig fordi det nyanserer bildet av den elskende kvinnen, og viser hvordan hun kan være både det ene og det andre.

Litteraturliste

- Adlibris. 2016. "Hugo – en Rask historia". Lest 05. april 2017.
<https://www.adlibris.com/no/bok/hugo---en-rask-historia-9789176837832>
- Almestad, Elin Grelsson. 2013. "Lena Andersson | Egenmäktigt förfarande."
Göteborgsposten. 5. september 2013. Lest 13. juli 2017.
<http://www.gp.se/nöje/lena-andersson-egenmäktigt-förfarande-1.580941>
- Andersson, Lena. 2013. *Egenmäktigt förfarande*. Stockholm: Natur & Kultur
- Annebäck, Karin. 2014.. "Som så många kvinnor avfärdas Ester som galen". *ETC*.
29. oktober 2014. Lest 19. juni 2017. <http://www.goteborg.etc.se/kultur-noje/som-sa-manga-kvinnor-avfardas-ester-som-galen>.
- Augustpriset. 2013. "Egenmäktigt förfarande – en roman om kärlek." Lest 15. mars 2017.
<http://www.augustpriset.se/bidrag/egenmaktigt-forfarande-en-roman-om-karlek>
- Barthes, Roland. 2000 (1977). *Fragments av kärlighetens språk*. Översatt av Knut Stene-Johansen. Oslo: Spartacus
- de Beauvoir, Simone. 2000 (1949). *Det annet kjønn*. Översatt av Bente Christensen. Oslo: Pax Forlag
- Beckman, Åsa. 2014. "Kulturmannen. Porträtt av en utdöende art." *Dagens Nyheter*.
27. april 2014. Lest 14. juli 2017. <https://www.dn.se/kultur-noje/kulturmannen-portratt-av-en-utdoende-art/>
- Björk, Annah. 2014. "Roy Andersson: "Jag är Hugo Rask"". *Fokus*. 24. oktober 2014.
Lest 13. juli 2017. <https://www.fokus.se/2014/10/roy-andersson-jag-ar-hugo-rask/>
- Brodrej, Gunilla. 2014. "Befria Ester". *Expressen*. 06. mars 2014. Lest 06. desember 2017.
<https://www.expressen.se/kultur/befria-ester/>
- Dietrichs, Espen. "Dopamin". *Store Medisinske Leksikon*. 12. april 2016. Lest 09. august 2017. <https://sml.snl.no/dopamin>.
- Fisher, Helen E. 1992. *Anatomy of Love. The Natural History of Monogamy, Adultery and Divorce*. New York/London: W. W. Norton & Company
- Gran, Sissel og Nora Skaug. 2011 (2010). *Hekta på et håp om kjærlighet*. Oslo: Aschehoug
- Gran, Sissel. 2015. "Hard mot de harde". *Morgenbladet*. 16. oktober 2015. Lest 05. mai 2017.
<https://morgenbladet.no/ideer/2015/10/hard-mot-de-harde>.
- Hamsun, Knut. 2007 (1894). *Pan*. Oslo: Gyldendal Norsk Forlag
- Hoem, Knut. 2014. "Sterkt om kvinne på randen". *Norsk rikskringkasting [NRK]*. 08. Januar

2014. Lest 28. juni 2014. <https://www.nrk.no/kultur/bok/egenmaktigt-forfarande-1.11456753>
- Johansson, Elin. 2016. "Egenmäktigt förfarande som bilderbok. Om bilderbokens möjlighet att tilltala olika åldersgrupper samtidigt". C-Uppsats. Umeå universitet.
- Jørve, Kjetil Strømme. 2017. "Elsk meg bort". *Speilvendt*. 12. september 2017. Lest 05. oktober 2017. <http://speilvendt.no/elsk-meg-bort/>
- Lindbäck, Johanna. 2013. "Nu är den läst, "Egenmäktigt förfarande"". *Bokhora*. 21. oktober 2013. Lest 12. november 2017. <http://bokhora.se/2013/nu-ar-den-last-egenmaktigt-forfarande/>
- Paterson, Jennifer. 2014. "Lena Andersson: Roy är inte Hugo Rask". *SVT Nyheter*. 27. oktober 2014. Lest 13. juli 2017. <https://www.svt.se/kultur/bok/lena-andersson-roy-ar-inte-hugo-rask>.
- Refsum, Christian. 2016. *Kjærlighet som religion. Lidenskap og lengsel i film og litteratur på 2000-tallet*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ring, Lars. 2017. "Ester och Hugo blir komiska marionetter". *Svenska Dagbladet*. 27. januar 2017. Lest 29. mai 2017. <https://www.svd.se/ester-och-hugo-blir-komiska-marionetter>.
- Sandström, Daniel. 2014. "Genombrott med en allvarsam lek". *Svenska Dagbladet*. 4. september 2014. Lest 20. november 2017. <https://www.svd.se/genombrott-med-en-allvarsam-lek>.
- Sandve, Gerd Elin Stava. 2014. "Forelsket, forblindet, fortvilet". *Dagsavisen*. 21. mai 2014. Lest 16. mai 2017. <http://www.dagsavisen.no/kultur/boker/forelsket-forblindet-fortvilet-1.283640>.
- Schwartz, Nils. 2013. "Känslorna bakom hjärngallret". *Dagens Nyheter*. 05. september 2013. Lest 11. juli 2017. <http://www.dn.se/dnbok/bokrecensioner/kanslorna-bakom-hjarn-gallret/>
- Splide, Ingvild. 2003. "Sannheten om forelskelse". *Forskning.no*. 13. november 2003. Lest 05. oktober 2017. <http://forskning.no/hjernen-sex-samliv-seksualitet/2008/02/sannheten-om-forelskelse>
- Stene-Johansen, Knut. 2015. "Barthes og omsorgen for menneskets sjel". *Ny Tid*. 14. oktober 2015. Lest 05. juni 2017. <https://www.nytid.no/barthes-og-omsorgen-for-menneskets-sjel/>.
- Svanell, Adam. 2013. "Jag är mycket för kärlek". *Svenska Dagbladet*. 27. september 2013. Lest 28. mars 2017. <https://www.svd.se/jag-ar-mycket-for-karlek>.

- Ullgren, Malin. 2014. "Malin Ullgren: Kvinnoliv – nu utan kladd och trams". *Magasinet Arena*. 25. februar 2014. Lest 16. november 2017.
<http://www.dagensarena.se/magasinetarena/malin-ullgren-kvinnoliv-nu-utan-kladd-och-trams/>
- Vikingstad, Margunn. 2014. "Blomar og blod". *Morgenbladet*. 22. mai 2014. Lest 03. april 2017. https://morgenbladet.no/boker/2014/blomar_og_blod
- Witt-Brattström, Ebba. 2014. "Skammen är inte kvinnans". *Dagens Nyheter*. 01. august 2014. Lest 05. april 2017. <http://www.dn.se/kultur-noje/kulturdebatt/skammen-ar-inte-kvinnans/>
- Økland, Ingunn. 2014. "Tragikomisk kjærlighetssorg". *Aftenposten*. 12. januar 2014. Lest 28. juni 2017. <https://www.aftenposten.no/kultur/Anmeldelse-Tragikomisk-kjarlighetssorg-98295b.html>.